

ממדינת מקדש לעם הספר, בית שני

פרק 1: יהודה בתקופה הפרסית.

א.3. הצהרת כורש.

❖ **תוכנה:** כורש שולחת מכתב הכתוב בעברית מליצית הפונה ליהודים אשר נגלו לבבל. בהצהרה הוא מציע להם לשוב ליהודה, השיבה היא רשות ולא חובה. עם זאת הוא פונה גם לאלה אשר מחליטים להשאר בבל ומבקש מהם לתמוך כלכלית באלה שיעלו ליהודה. לאחר זמן מה הוא משלים את ההצהרה בתזכיר ובו הוא מפרט כיצד יבנה בית המקדש מבחינה מנהלית וכלכלית.

❖ הסיבות / המניעים למתן ההצהרה:

1. מניעים פוליטי:
  - א. כורש רוצה לרכוש את אהדת הנתינים שבממלכתו על מנת לשמור על סדר ושקט ועל שיתוף פעולה ביניהם.
  - ב. כורש רוכש אוכ' אוהדת באזורים שונים באמפריה ובך ימנע מאוייביו להכנס לתוך שטח שלטונו.
2. מניע אישי:
  - א. כורש מנהיג סבלני אשר מכבד ומכיר בדתות אחרות לעומת השליטים הקודמים.
  - ב. רוצה להוכיח תודה ליהודים אשר תמכו בו במחלמה מול הבבלים.

❖ מהיימנותה:

- יש הטוענים שהצהרת כורש היא זיוף של סופר יהודי אשר רצה להציג בסיס חוקי לבניית בית המקדש אך יש הטוענים כי ההפך הוא הנכון ומוכיחים זאת בטיעונים שונים כגון:
- א. כורש נהג בסבלנות כלפי עוד עמים
  - ב. העובדה שהוא מציין כי אלוהים נמצא בירושלים מראה שכתב את זה עובד אלילים כמו כורש מכיוון שיהודי מאמין שאלוהים נמצא בכל מקום ולא רק בירושלים.

❖ חשיבותה והשפעתה:

ההצהרה אפשרה ליהודים לחזור ליהודה, לבנות את בית המקדש וחדש את החיים סביבו. כמו כן היא עוררה את אצל יהודים רבים את הכמיהה לציון והלאומיות שלהם. בנוסף ההצרה אפשרה תמיכה כספית מצד המלך ולהכרה ותמיכה של מלך לשיבת ציון ולבניית בית מקדש.

בניית בית המקדש ה-2

❖ תהליך בניית בית המקדש:

מיד לאחר הגעת ראשוני היהודים הוקם בירושלים מזבח והחלו להקריב עליו קורבנות. לאחר כמה חודשים החלה בניית בית המקדש השני. הבנייה נמשכה זמן ארוך מאד ובית המקדש השני נחנך בשנת 515 לפנה"ס – כעשרים שנה לאחר תחילת הבנייה.

❖ הגורמים שעיכבו את הבנייה:

- א. התערבות של תושבים מקומיים: בספר עזרא כתוב שתושבים מקומיים הפריעו לבניין בית המקדש. תושבים אלו מכונים 'צרי יהודה ובנימין' (אויבי יהודה ובנימין). לא ברור מיהם אותם תושבים: יתכן שהם יהודים שלא יצאו לגלות או שומרונים. תושבים אלו ביקשו להשתתף בבניין בית המקדש, אך שבי ציון סרבו לשתף משום שהם לא נחשבו חלק מ"זרע הקודש". בתגובה הפריעו תושבים אלו לבניית המקדש. הם פנו לשלטון פרס בתלונה והשלטון הפרסי עיכב את בניית המקדש.
- ב. הקשיים שהערימו פקידי השלטון: הפחה של עבר הירדן ביקש שיציגו לו את אישור הבנייה של בית המקדש. לעולים לא הייתה אפשרות להציג את האישור אך הם סיפרו לו על הצהרת כורש. בעקבות כך הוא והעולים פנו לשלטון הפרסי בבקשה להראות להם את אישור הבנייה. לאחר קבלת עותק מהתזכיר שנמצא המשיכה הבנייה.
- ג. המצב הכלכלי בקרב העולים: היהודים שעלו לארץ ישראל נדרשו לשקם את חייהם, לבנות בתים ולזרוע שדות. רק לאחר שהם התבססו בארץ ישראל הם יכלו להקדיש את הזמן והכספים הדרושים לבניין המקדש. בנוסף לכך השלטון הפרסי הטיל מיסים כבדים על העולים.

❖ בניית בית המקדש כמרכז דתי, כלכלי וחברתי:

מבחינה דתית: ירושלים קיבלה מעמד מרכזי בעיני כל היהודים וכן נתפסה בתודעה כמוקד פוליטי ודתי של עם ישראל. יהודים אשר התפללו בארצות רחוקות בתפללו לכיוון ירושלים מה שמראה על מרכזיותה גם בעיני אלה שאינם גרים בא"י. בנוסף המקדש שימש כמקום ללימוד תורה.

מבחינה כלכלית: ירושלים קיבלה הטבות של עיר מקדש ופטר את המקדש והכנים ממיסים לאט לאט מעמד הכהנים התחזק. כמו כן בית המקדש שימש כמקום שמירת כספי יתומים ואלמנות וכן כספי הכהנים והאצולה. בית המקדש סיפק מקומות תעסוקה רבים אשר מומנו ע"י העם ומלכות פרס.

מבחינה חברתית:

- העליה לרגל - בחגים היא אירוע שמלכד את העם סביב ירושלים ובית המקדש.
- מרכז חברתי - התכנסו בבית המקדש לסעודות משותפות, לימוד תורה משותף, ימי שבת וחג.
- מרכז צדקה - נאספו בו כספים לעניים וליתומים.
- מרכז שיפוטי – בבית המקדש התנכס הסנהדרין שתפקידו היה פירוש תורה ולשמש כבית משפט

עזרא ונחמיה

עזרא.

עזרא נשא את התואר: "סופר" משמעות התואר שנויה במחלוקת. יש הוענים שהכוונה לביא בתורה ויש הטוענים שהכוונה לפקיד גבוה בממלכה הפרסית.

❖ הגורמים לעלייתו לא"י:

מניעים לאומיים דתיים: הכמיהה לציון.

מניעים פוליטיים: בממלכת פרס ישנם קשיים נגד שלטון פרס ולכן רצה מלך פרס לחזק את שלטונו בעיזור ע"י ביסוס כוחות נאמנים ומסיבה זו התיר לעזרא לעלות.

❖ סמכויותיו:

בנוסף להטבות הכלכליות שהעניק הלך לעזרא הוא גם נתן לו סמכויות בתחום המשפט, הוא מינה אותו לשופט עליון בפני כל היהודים ביהודה ותפוצות.

❖ פעולותיו:

1. עזרא פועל נגד נשואי תערובת – מכיוון שעזרא מתחבר לגישה הבדלנית כאשר הוא שומע על נשואי התערובת הוא מגיב באבל כבד, קורע את בגדיו, תולש את שעורת ראשו ופוחת בצום. שערות הרגשות שלו משפיעה על הציבור והציבור מעודד אותו לגרש את הנשים הנוכריות ובניהן. תחילה משביע את הכהנים והלוויים שיעזרו לו בכך ולאחר מכן ממנה בית דין מיוחד שיפעל לשם כך.
2. מנחיל תורה לעם – עד לאותם ימים קריאת התורה התקיימה אך ורק בבית המקדש ע"י כהנים וכדי להעמיד את התורה במרכז החיים הוא עושה מספר פעולות וביניהן: מכנס את העם לקריאת תורה בראש השנה ומאז זה הפך למנהג ובנוסף הוא תקן תקנה קבעה כי יש לקרוא בתורה לא רק בשבת אלא גם בשני וחמישי.

נחמיה

13 שנים לאחר עזרה נחמיה עולה ליהודה. נחמיה משמש כפקיד גובה בממלכת פרס וכאשר הוא שומע על כך ששערי ירושלים שרופים וחמותיה חרבות הוא פונה למלך בבקשה לעלות, מלך נענה לו ואף מעמיד לרשותו חיילים.

❖ סמכויותיו:

נחמיה ממונה לפחה של יהודה – שליט בלעדי של ירושלים וסביבתה ותפקידו העיקרי לגבות מיסים לצרכי המלך ופחה.

❖ פעולותיו:

1. מנהלת את מלאכת הבנייה של חומות ירושלים- תחילה הוא תווה תוכנית לשם כך ולאחר מכן הוא מטיל מכסות עבודה על תושבי יהודה וירושלים.
2. מחזק את אוכלוסיה הדלילה בירושלים- לשם כך הוא מחייב עשירית מתושבי יהודה לעבור לגור בירושלים.
3. פועל לתיקון הכלכלה, הקיטוב החברתי וחייה הדתי- אנשי הפקידות הגבוהה ומשפחות הכהונה חיו חיי רווחה והיו פטורות ממסים ואילו האיכרים נאלצו לשם מסים כבדים. נחמיה פונה לאל נכבי העם העשירים לשכנע אותם למחוק לאיכרים את החובות ולהחזירים להם את השדות שנקחו מהם ובנוסף תבע מהם לשחרר את האכרים שהפכו לעבדים בגלל אי פרעון החובות.
4. נחמיה פעם לשמירת השבת – סגר את שערי העיר ואיים על מי שישחור בשבת.
5. פעל נגד נשואי תערובת – קילל ומרט את שערות ראשם של יהודים שנישאו לנשים נכריות.

❖ קשיים:

1. במהלך בניית החומות ראשי הפחוות השכנות לירושלים מקשיים על בציוע המשימה מכיוון שהם חששו מהתחזקותה של יהודה וביצור ירושלים
2. מלך בני קיזר אשר שלטו באופן בלעדי על המסחר בבשמים שחשובים מאוד לשם קיום הפולחן הדתי של האלים השונים התנגדו אף הם לבניית החומות וביצור ירושלים.

פרק 4: ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית שני.

ג.ג. דפוס השלטון הרומאי בארץ ישראל (מלך חסות – הורדוס, הנציבים)

עמודים בספר : 74-80.

בשנת 63 לפנה"ס כבשה רומא את יהודה ומאז 2000 שנים לאחר מכן היהודים היו בחסות משהו ולא שלטו בכוחות עצמם. פומפיוס ביקש לבסס שלטון רומי ביהודה בעזרת שליט מקומי צייתן ונאמן. הוא מינה את הורקנוס לכהן הגדול והעניק לו סמכויות מדיניות מצומצמות – הוא היה אחראי על גביית מיסים וניתנה לו הסמכות לשפוט על פי חוקי התורה. ההסדרים שקבע פומפיוס הבהירו ליהודים שהנוכרים מועדפים על פניהם וכתוצאה מכך גברה המתוחות בין היהודים לבין תושבי הערים ההלניסטיות וכן גברה התסיסה של היהודים כלפי השילטון הרומי. עם התחזקות השלטון הרומי התחזק מעמדו של אנטיפטרוס אשר הקפיד להדק את קשריו עם השליטים ברומא וכתמורה לכך הם חיזקו את מעמדו והעניקו לו סמכויות וכן מינו את בניו (הורדוס ופצאל) למושלים מקומיים. רוב העם לא ראה את התחזקותם בעין יפה והחלו גילויי כעס ותסיסה נגדם. צאצאי בית חשמונאי ניסו לחזור ולחדש את מדינתם ושלטונם ובשנת 40 לפנה"ס פרץ מרד שבסופו מלכות בית חשמונאי חודשה למשך 3 שנים וכתוצאה מכך הורדוס נמלט ולאחר תלאות רבות הגיע לרומא. לסיכום 2000 שנים היינו בחסות משהו או שליט חסות שכפוף לקיסר הרומאי או שליט ישיר- הקיסר עצמו.

בשנת 37 לפנה"ס הכתיר הסנט הרומי את הורדוס למלך ביהודה למעשה הוא הוגדר "מלך בעל ברית וידי העם הרומי". הורדוס בניגוד למלכים חשמונאים היה רק מלך ולא שירת ככהן גדול. הוא היה רשאי להחזיק צבא משלו וכן לקבל החלטות בנושא של משפט וכלכלה. הוא אינו היה רשאי לנהל מדיניות חוץ עצמאית, הוא היה חייב לשמור על סדר ובטחון בשלטונו ולהוכיח את נאמנותו לרומא.

מינויו של הורדוס נבע ממניעים פוליטיים של רומא, הרומאים ביקשו לייצב את שילטונם בישראל והיה להם ברור כי הורדוס ישרת אותם מכזה סיבות: היה תלוי בחסדיתהם, הפגין אהדה לתרבות ההלניסטית. מצד היהודים הם ראו בו כזר שאינו ראוי למלוכה וכמי שגרם להדחתה של שושלת החשמונאים מהשלטון. מצד הנוכרים – קיבלו באהדה את המלכתו של הורדוס. הורדוס חיזק את היסודות ההלניסטיות בא"י הוא בנה ערים ומבנים המייצגים את התרבות כגון מקדשים תיאטראות מאחצאות ושווקים וכמו כן הוא בנה בירושלים מבנים דומים והיפודרוס סוסים ואחת לארבע שנים הוא ערך משחקים ותחרויות ואכן התרבות ההלניסטית חלחלה בקרב המשפחות העשירות והמקורבות לשלטון.

הורדוס שהעריך את אוגוסטוס בנה ערים ומבנים על שמו בשומרון ובקיסריה. הורדוס תמך בערים ההלניסטיות מחוץ לגבולות ממלכתו ופיתח אותן. אחד ממפעלי הבניה הגדולים שלו היה שיפוץ בית המקדש והרחבת הר הבית כל זה היה עם הקפדה על חוקי דת ישראל ובהסכמת הציבור היהודי ומנהיגיו. בסוף ימיו כאשר חלה הוא בנה בשער המקדש נשר זהב שיה לסמל האימפריה הרומית. מעשה זה עורר התנגדות אלימה. מפעלי הבנייה שיזם סיפקו עבודה לאלפי פועלים והביא לפריחה כלכלית בממלכתו. בשנות שלטונו החליש את מוסדות ההנהגה המסורתיים היהודיים, הוא לא הסתפק בדחיקת שושלת החשמונאים מן ההנהגה ורצח רבים מבניה. לאחר מותו חולקה ממלכתו בין בניו בהסכמתו של הקיסר אוגוסטוס.

4.4. הסיבות למרד הגדול.

עמודים בספר : 81-86.

מטרת המרד : חזרה לחירות מדינית והשבת הריבונות היהודית . סיבות הקשורות להיבטים דתיים, חברתיים כלכליים ומדיניים עליהן נרחיב בהמשך.

❖ סיבות דתיות:

פגיעה בחיי הדת וברגשות דתיים - השלטון הרומי ונציגיו נקטו בפעולות שפגעו בחיי הדת של היהודים וברגשותיהם הדתיים כגון- הכנסת פסלים לבית המקדש ולירושלים בכלל, לקיחת כספים מאוצר המקדש הצבת פסל בדמות קיסר בבית המקדש קריעת ספר תורה, מכירת הכהונה הגדולה לכהנים ששיתפו איתם פעולה ולמרבה במחיר ובכך גרמו למקור הכנסה לנציב ותחלופה גבוהה של הכהנים.

❖ סיבות משיחיות:

משיחי שקר - התגברות התסיסה המשיחית- תקופה של מצוקה גרמה לאנשים לצפות לגאולה מה שגרם להרבה אנשים להתיימר להיות מושיעים או נביאים שהבטיחו שהגאולה קרבה.

❖ סיבות חברתיות:

החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים- מאז הכיבוש הרומי התחזק מעמדם של הנוכרים. הנציבים העדיפו אותם פעמים רבות על פני היהודים לדוגמא : פסיקות משפטיות, חגיגות וביזוי מות מלך יהודי, היהודים טענו שכיוון שהורדוס בנה את קיסריה היא עיר יהודית אך הקיסר פסק שאינה יהודית וכתוצאה מכך פרצו מהומות בין היהודים לנוכרים המלוות במעשי אלימות.

❖ סיבות אידיאולוגיות:

התגברות הקנאות בקרב היהודים- רוח המרד בציבור היהודי התגברה בהשפעת האידיאולוגיה של הסיקריים אשר לדעתם כניעה לשלטון הרומי הינה הכרה באדון אחר מלבד אלוהים. הסיקריים פעלו נגד הרומאים וכן נגד יהודים ששיתפו פעולה.

❖ סיבות כלכליות:

העמקת הקיטוב החברתי- השלטון הרומי הטיל מסים כבדים מה שסימל את השעבוד ואובדן החירות של יהודה וכמו כן מסים אלו נוספו למעשי עושק של הנציבים. מיסים אלה החריפו את את הקיטוב בין המעמדות. בנוסף עם סיום מפעלי הבנייה של הורדוס ובניית בית המקדש נותרו אלפי פועלים מחוסרי עבודה אשר נענו לקריאות למרד בשאיפה שיוביל לשוויון ויצמצם את הפערים ואילו עשירי העם חיזקו את קשריהם עם השלטון הרומי ויחד עשקו את פשוטי העם.

❖ סיבות מדיניות ולאומיות:

השאיפה לחידוש החירות המדינית - כמו בתקופת החשמונאים, המשיכה לקנן בלבבות. למרות השקט הממושך וחוסר ההתנגדות למראית עין, היתה התנגדות בקרב היהודים לעצם הכיבוש הרומאי. האימפריה הרומית החלה לגלות סימני החלשות מה שגרם לעיתוי נוח למרד ועוררו אשליה שהמרד עשוי להצליח.

❖ סיבות השעה:

באותו הזמן היתה לרומא הנהגה חלשה שניים ממנהיגי נרצחים וממנים אדם תמהוני ובנוסף הם נוחלים כישלון במחלמה מוך הפרתים מה שמוכיח את חולשתם ולכן ניכר כי זהו עיתוי מתאים למרד.

העמדות השונות בויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

בקרב היהודים היו עמדות שונות לגבי היציאה למלחמה ברומאים :

- ❖ התומכים ברומאים - חלק מהיהודים, בדרך כלל העשירים, העירוניים, התנגדו למרד. הם לא האמינו כי מאבק צבאי נגד האימפריה הגדולה של התקופה יכול להצליח. הם לא נאבקו בקבוצות המורדים, אך נזהרו שלא להיפגע.
- ❖ המתונים - מדובר באנשים שהבינו שאם יפרוץ מרד יש סכנה שיסתיים באסון נורא. המתונים פעלו לעצור את המרד - מהבנה שמאבק צבאי נגד רומא הוא חסר סיכוי ותוצאותיו יהיו איומות. חלק מהמתונים הצטרפו בתחילה למרד, מתוך אמונה שמדובר במשהו מקומי, שיביא לשיפור המצב עבור היהודים (החלפת הנציב, פיוס).
- ❖ הקנאים - הם המורדים, הם אלה שיוצאים למרד ומובילים אותו עד סופו המר. גם בקרב הקנאים לא מדובר בקבוצה אחת מאורגנת, אלא במספר קבוצות שנאבקו ביניהן. מה שאיחד אותם במאבק נגד הרומאים היה הקנאה לה' - "קנא קנאתי לה'". הקיצונית בין הקבוצות היתה הסיקריים. הקנאים שאפו למאבק צבאי ברומאים וגייסו רבים מהעניים לצידם. מיד עם תחילת המרד שרפו את ארכיון ירושלים, שבו היו כל שטרי החוב. בכך הצליחו להעביר לצידם עניים רבים ששמחו על שריפת העדות לחובם. המאבקים בין הקנאים נמשכו לאורך רוב תקופת המרד. גם בתוך ירושלים הנצורה על ידי הרומאים המשיכו להיאבק ביניהם על ההנהגה ולרצוח אחד את השני.

מהלך המרד

- ❖ המורדים בהנהגת הסיקריים מחליטים לבטל את "הקורבן לשלום הקיסר" מה שביטא את נאמנות היהודים לקיסר ולאיימפריה הרומית וצעד זה מבטא את הכרזת פרוץ המרד והתנתקות היהודים מהאימפריה הרומית.
↓
- ❖ הסיקריים תוקפים את נאמני השלטון הרומי ורוצחים את הכהן הגדול אשר משתף פעולה.
↓
- ❖ הנציב גלוס מגיע מסוריה על מנת לדכא את המרד אך למעשה פעולותיו מעודדות רבים להצטרף למרד.
↓
- ❖ יוסף בין מתתיהו מתמנה למנהיג הגליל (נמנה עם מתנגדי המרד)
↓
- ❖ אספיניוס וטיטוס חונים בציפורי אשר נחשבת למעוז מתנגדי המרד ומבריחים את מעט המורדים לירושלים.
↓
- ❖ פורצת מלחמת אחים עקב חילוקי דעות על הממשלה המתונה וכתוצאה מכך נחלש כוחם של המורדים.
↓
- ❖ טיטוס מטיל מצור על ירושלים – שורף את בית המקדש
↓
- ❖ המורדים האחרונים בורחים למצדה שם מתנהל הקרב האחרון בו הם מתאבדים לפני שהרומאים כובשים אותה.

פרק 5: בין ייאוש לבנייה – מירושלים ליבנה.

א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה.

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שמשקפו

לחברה היהודית עקב משבר זה.

עמודים בספר : 87-89

המשבר והסכנות שחוו המורדים נגע במספר תחומים : פוליטי, כלכלי, דמוגרפי ודתי.

- סכנה מדינית – פוליטית : סיום משרת הכהן הגדול – בעקבות המרד הגדול היו מספר שינויים בתחום הפוליטי :

- א. עד לחורבן בית המקדש עמד הכהן הגדול בראש המקדש וייצג את היהודים בפני השלטון לאחר החורבן לא היתה עוד משרה זו ולא היה מי שייצג את היהודים בפני השלטון.
  - ב. יהודה היתה כפופה ישירות לקיסר הרומי ולא לנציבים כמו שהיה לפני המרד.
  - ג. הנציבים שנשלחו ליהודה היו במעמד גבוה יותר מאשר מלפני המרד.
  - ד. הלגיון הרומי חנה באופן קבוע ביהודה ולא כפי שהיה לפני המרד.
  - ה. התחזק מעמדם של הערים והאוכל' הנוכרית והם קיבלו הטבות מיוחדות.
- עם כל זאת הותר להם לחיות על פי חוקי דתם.

- סכנה דמוגרפית : הידלדלות האוכלוסייה היהודית - כתוצאה מהמרד נהרגו יהודים רבים וכן יהודים נמכרו לעבדות ולשמש בטרף למשחקי לודר. אך עם זאת היהודים המשיכו להיות רוב בא"י.

- סכנה כלכלית : קשיים כלכליים – לאחר המרד הגדול :

- א. במהלך המלחמה נשרפו ונעקרו יישובים רבים ביהודה , החקלאות נפגעה והפעילות הכלכלית שותקה. לאחר המרד הנהיגו הרומאים מדיניות של הפקעת אדמות מידי היהודים חלק נמסרו לנוכרים וחלק לישירות לבעלות הקיסר. כתוצאה מכך חלק מהאיכרים הפכו לאריסים ונאלצו לחכור את אדמותיהם מהנוכרים אך עם זאת עדיין החזיקו במרבית האדמות.
  - ב. המיסים שהטיל השלטון הרומי על היהודים היו כבדים וכמו כן נוספו לכך עבודות כפייה כמו תיקון כבישים ע"י יהודים או בהמותיהם. המס המשפיל ביותר נקרא "מס שתי הדרכמות" שכונה "המס היהודי" מס זה הוטל כעונש על כל היהודים שחיו בשטחי האימפריה הרומית שנועד לאחזקת מקדש יופיטר ראש האלים ברומא מס זה החליף את תרומת מחצית השקל שנהגו היהודים להעלות לבית המקדש אך הוא היה גבוהה ממנה וחל על כולם כולל תינוקות וקשישים.
- סכנה דתית : בית המקדש חרב - כיבוש ירושלים ושרפת בית המקדש גרמו להרס ולאבל כבד בעם. המורדים האמינו כי האל יגן עליהם וכי האויב יובס. כתוצאה מחורבן בית המקדש נחרב המרכז הדתי, המשפטי והמדיני של העם היהודי ולא היה אפשר עוד לקיים את המצוות הקשורות בו – ביטול משרת הכהן הגדול וביטול עבודת הקורבנות ומתן תרומות ומעשרות

(מתן חלק מהיבולים ומן החי לכוהנים על עבודתם ולנצרכים) הסכנה היתה שכל זה יוביל להתפוררות העם היהודי. אין ספק שחורבן הבית פגע את הפגיעה הקשה ביותר בתחום הדתי.

רבן יוחנן בן זכאי

בן למשפחת כוהנים ואחד ממנהיגי הפרושים, חכמי דת ששאבו את סמכותם מבקיאותם בתורה. הצליח לעזוב את ירושלים לפני נפילתה לידי הרומאים בזמן "המרד הגדול". באישור השלטון הרומאי הצליח לרכז בעיר יבנה חכמי דת נוספים ששרדו את "המרד הגדול", ובין השנים 70 – 80 לסה"נ הקים מרכז רוחני חלופי לבית מקדש שנחרב בירושלים ובו הנהגה חדשה של העם יהודי.

רבן גמליאל

תפס את מקומו של רבן יוחנן בן זכאי בהנהגת המרכז ביבנה, פעל בין השנים 80 – 115 לסה"נ וחיזק מאוד את המרכז ביבנה.

2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב החיים היהודיים ללא מקדש, יצירת גורמים

מלכדים חדשים: תקנות חדשות "זכר לקורבן", בית כנסת, לימוד תורה

ותפילה.

עמודים בספר: 90-95.

יוחנן בן זכאי התמודד עם אוירת המבוכה שנוצרה עם חורבן בית המקדש באמצעות בניית המרכז ביבנה כשמטרתו היא:

- יצירת גורמים מלכדים חדשים לעם
- המשך אורח החיים היהודי, תוך שמירת מצוות הדת אך ללא תלות בקיומו של בית המקדש

פעולותיו של ריב"ז:

- א. הקמת הנהגה דתית ופוליטית חדשה לעם ביהודה

יוחנן בן זכאי הקים מחדש בית מדרש ובית דין שירש חלק מתפקידי הסנהדרין שישבה בבית המקדש בירושלים לפני החורבן (הסנהדרין: מיוונית – מועצה, גוף שהוקם בימי החשמונאים כבית דין עליון וכמוסד העליון לפרשנות חוקי התורה).
גוף זה הפך לגוף המחוקק והשיפוטי העליון של היהודים בארץ ישראל, ובימי רבן גמליאל שודרג למעמד של נשיאות.
- ב. הפיכת בתי הכנסת כמקום פולחן חלופי לבית המקדש שנחרב

יוחנן בן זכאי העמיד את בתי הכנסת, אשר פעלו כבר קודם לחורבן בית המקדש אך פעילותם נחשבה שולית ומשלימה לעבודת ה' במקדש, כמקום פולחן חלופי לעבודת ה' שהייתה נהוגה בבית המקדש, בעיקר בכך שהעמיד את לימוד התורה והתפילה במרכז הפולחן הדתי במקום הקרבת הקורבנות אשר הייתה נהוגה בבית המקדש (התפילה, יחד עם התשובה ומעשי חסד ומוסר, גם החליפו את הקרבת הקורבנות, שבטלה עם חורבן בית המקדש, כדרך לכפרת עוונות).
בכך חיזק יוחנן בן זכאי את התודעה של השלמה עם חורבן בית המקדש, תוך יצירת תנאים להמשך בחיים היהודיים גם בלעדיו בכל מקום ובכל זמן.
- ג. קביעת תקנות והלכות- טיפוח זכר בית המקדש – טיפוח התקווה לבנייתו מחדש

בעוד שיוחנן בן זכאי ביטל את הצורך בהקרבת הקורבנות ובעלייה לרגל שהיו נהוגים בבית המקדש, הוא שמר על מנהגים אחרים שהיו נהוגים בו, מתוך רצון לטפח את זכרו ולטפח את התקווה הלאומית לבנייתו מחדש כשיתאפשר הדבר.
לצורך העניין תוקנו תקנות חדשות 'זכר לחורבן' בית המקדש. למשל:

  - תקנת נטילת לולב
  - יוחנן בן זכאי התיר נטילת לולב בכל שבעת ימי חג הסוכות, נוהג שהיה שמור בתקופת המקדש רק לבית המקדש עצמו, בשעה שמחוץ לו נטלו לולב רק ביום החג הראשון מכיוון שראו את עיקר המצווה בנטילת לולב בבית המקדש.
  - תקנת תקיעה בשופר

יוחנן בן זכאי התיר תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת בכל מקום שיש בו בית דין, מעשה שעד חורבן בית המקדש היה מותר בבית המקדש בלבד (ביתר הארץ היו עד אז תוקעים בשופר בבתי הכנסת רק בראש השנה שחל בימי חול).

- תקנת ברכת הכהנים
לזכר ברכת הכהנים את העם בבית המקדש. תקנה זו קבעה כי על הכנים לחלוץ את סנדליהם כאשר הם מברכים את העם בבית הכנסת ובכך השווה את עבודת האל לעבודתם בבית המקדש שם הם נהגו ללכת יחפים.

• **במה הן סייעו לעם להתמודד עם המשבר לאחר חורבן בית המקדש**

- א. איחוד העם וליכודו סביב המרכז הרוחני ביבנה
באמצעות הפסיקה הדתית, המרכז ביבנה החליף את בית המקדש בירושלים כמרכז הנהגה רוחני של העם היהודי, המהווה מקור לפסיקה דתית והוראה.
- ב. הבטחת המשך חיים יהודיים ללא בית המקדש
התקנות החדשות שחררו את חיי הדת היהודית מהתלות בבית המקדש, ואפשרו את המשכם של החיים היהודים ללא בית מקדש, בכל מקום ובכל זמן.

פעולותיו של רבן גמליאל

כמו ריב"ז גם רבן גמליאל רצה לאחד את העם ולאפשר אורך חיים דתי ללא בית מקדש ולכן המשיך לפעול לטובת כך במספר דרכים:

- א. מחזק את המרכז ביבנה במספר דרכים:
  - נהג לבקר ברומא על מנת לחזק את הקשר עם השלטון הרומי
  - השתמש בחכמי יבנה כדי לחזק את הקשר עם יהודי התפוצות בכך שהטיל עליהם מספר תפקידים:
להורות הלכה
לפקח על הקהילות בתפוצות ומוסדותיהן
להשתתף במינויים והדחות של ראשי קהילות
לאסוף תרומות למרכז ביבנה.

ב. רבן גמליאל קבע צביון לחגים ולתפילה ללא בית מקדש:

- חגים:
  - קביעת צורה חדשה לסדר פסח
אכילת מצה ומרור וקריאת ההגדה של פסח ואופן עריכת הסדר במקום היישוב במקום עלייה לירושלים והקרבת קורבן הפסח בבית המקדש. לצורך כך חוברת ההגדה, אשר הכילה תכנים לאומיים וסייעה בגיבוש העם.
  - קביעת צורה חדשה ליום כיפור
במקום הקרבת הקורבנות בבית המקדש כדי לכפר על החטאים, נקבע כי הכפרה תושג באמצעות תפילה וחזרה בתשובה.
- ימי צום:
  - חידוש 4 ימי צום שהיו מבוטלים בתקופת בית שני.

- תפילה:

החלה חובת תפילה ביחידות ולא רק בציבור כפי שהיה נהוג לפני כן ונקבע נוסח אחיד לתפילת שמונה עשרה.

התנוספה "ברכת המינים" אשר מטילה קללה על הנוצרים או על היהודים-נוצרים.

בין רבן גמליאל לבין חכמי יבנה היו מחלוקות בנושא מועדי החגים וכשהם מתקשים לקבל את יחסו הנוקשה הם מחליטים להדיח אותו מתפקידו

הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920

א. מאפייני תופעת הלאומיות המודרנית והתנועות הלאומיות באירופה

במאה ה-19.

א.1. מבוא (עמודים בספר : 10-12, 16-19 - חוברת 1)

- ❖ **מהי הלאומיות :** הלאומיות היא תוצר של צירוף בין הרגש הלאומי – תחושת השתייכות ללאום והדרישה למסגרת מדינית. הלאומיות העניקה תחושת השתייכות ליחידים רבים שאיבדו את שייכותם ההתלכדות הלאומית התגבשה, בד"כ, סביב טריטוריה מוסכמת שנקראה המולדת.
- ❖ **מושגים חשובים :**
  - לאומיות - צירוף של תחושת השתייכות ללאום עם הרצון למסגרת מדינית(מדינה)
  - מדינת לאום - מדינה ריבונית של לאום חיי בגבולותיה ומהווה את הרוב בתוכה(ישראל)
  - מדינה רב לאומית – מדינה שבתחומיה מתקבצות מס' קבוצות לאומיות.
  - לאומנות - לאומיות המעמידה את הלאום מעל כל ערך אנושי ולעיתים פוגעת ובוזה ללאום אחר.
  - לאומנות עלולה להוביל לגזענות הדוגלת בהיררכיה בין הלאומים השונים.
  - תודעה לאומית – קבוצה המודעת להשתייכותה לאומה. קבוצה כזו מטפחת ערכים לאומיים ויוצרת לעצמה סמלים לאומיים : דגל, המנון, ימי חג לאומיים, מסורות ומיתוסים.
  - תנועה לאומית - תנועה שלחבריה תחושת השתייכות ללאום מסוים והיא שואפת להקים מדינה ריבונית בה יוכלו בני הלאום לחיות ולפתח את ייחודם. תנועות לאומיות נולדות בקרב שכבת האינטליגנציה מעצם היותם פתוחים לרעיונות חדשים ונכונים לעשות שינויים.

א.2. הגורמים לצמיחתן ולגיבושן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

- ❖ **המהפכה הצרפתית** - אירועי המהפכה הצרפתית ב-1789 נחשבים לגילוי הראשון של הלאומיות המודרנית באירופה. במסגרת המהפכה הצרפתית פוזרה אסיפת המעמדות שייצגה את שלוש המעמדות : האצולה, הכמורה והמעמד השלישי (העם) והקמת האספה הלאומית המבטאת את שיוון בין כל האזרחים ללא הבדלי מעמדות. שיוני זה מבטא את לידתה של האומה הצרפתית. סיסמת המהפכה הייתה "חירות, שוויון ואחוה".
לאחר המהפכה תפס את השלטון נפוליאון בונפרטה באמצעות הצבא. נפוליאון אימץ את רעיונות הנאורות (ההשכלה) וראה עצמו מנהיג המהפכה הצרפתית. כבש אזורים רבים מצד אחד הפיץ את רעיונות המהפכה הלאומית מצד שני גרם למדינות שהיו תחת כיבושו לרצות להתאגד והפוך לריבונות ובכך עורר את הלאומיות בקרב מדינות שונות.
- ❖ **תנועת ההשכלה והחילון** - מנהיגי המהפכות היו אינטלקטואלים – סופרים, משוררים, מרצים וסטודנטים אשר תבעו מן האדם לשפוט כל דבר על פי התבונה ולא להיכנע לסמכות של שליט פוליטי או דתי. בני האדם הכירו ביכולתם לשלול, לבקר ולערער על סמכויות פוליטיות או דתיות. הזהות

הדתית שבמרכזה עומדת הכנסייה מתחלפת עם אידיולוגיה חילונית ובכך הכנסייה נחלשת ומתבצע תהליך חילון. המאבק של המהפכנים לחירות ביסס את הרעיונות הלאומיים, הליברליים והדמוקרטיים וחיזק את התנועות הלאומיות בעמי אירופה.

❖ **המהפכה התעשייתית ותהליכי המודרניזציה** – המודרניזציה גרמה לשינויים ולתהליכים בתחומים שונים אשר הובילו להתעוררות הלאומיות:

בתחום החברתי:

במהלך המאה ה-19 המהפכה התעשייתית גרמה לגידול ניכר ביבול החלקאות אך להקטנת הצורך הידיים עובדות ובכך גרמה לעיור. בעקבות הגידול הדמוגרפי, תהליכי העיור, תהליכי התייעוש, המונים החלו עוזבים את כפריהם ועברו להתגורר בעיר הגדולה.

בתחום התרבותי:

הגירתם של מיליוני איכרים מהכפרים אל העיר הרסה את דפוסי החיים המסורתיים ויצרה מסגרות חברתיות חדשות. המעבר לעיר הגביר את תחושת הניתוק והניכור בסביבה החדשה אליה עברו וגבר הצורך להזדהות ולהשתייכות למסגרות שיעניקו תחושת ביטחון. הלאומיות הקנתה תחושת שייכות לקבוצה והעניקה ביטחון וגאווה ובכך הפכה למוקד הזדהות עבור ההמון. הודות לאמצעי התחבורה והתקשורת הופצו הרעיונות החדשים בכל רחבי אירופה. כתוצאה מתהליכי העיור והמודרניזציה היו שינויים עצומים בתחומים: חינוך להמונים- מכיוון שחברה מתועשת זקוקה לעובדים המוכשרים בתחומים שונים שתרבותם ושפתם אחידות. מערכת חינוך מנותקת מהכנסייה, עליה באחוז יודעי קרוא וכתוב, עיתונות, ספרות, תקשורת ותחבורה.

בתחום הפוליטי:

הלאומיות היתה קשורה להעמקת תהליך הדמוקרטיזציה – זכות הבחירה התרחבה והפוליטיקאים נעשו תלויים בציבור וכתוצאה מכך עסקו בתעמולת בחירות בה שילבו את רעיונות הלאומיות.

❖ **דפוסי/סוגי לאומיות: (עמודים בספר: 14-16, 20-22 חוברת 2)**

לאומיות אתנית – קבוצת אנשים המתלכדת סביב מקור משותף כמו מוצא, היסטוריה ייחודית, שפה, דת, זיכרון קולקטיבי ועוד. אלו יסודות שאינם פרי בחירה אלה נולדים לתוכם ולכן זוהי לאומיות סגורה. לדוגמא: גרמניה

לאומיות פוליטית/ אזרחית – לאומיות המתבססת על תפיסה ליברלית וביסודה מונח העיקרון של חופש הבחירה וחופש ההצטרפות לאומה. אומה אשר אזרחיה מאוחדים על סמך זכותם ליצור מסגרת מדינית ולנהל אותה על פי עקרונות חברתיים בטיטוריה משותפת ללא כל קשר לעבר, לתרבות או למוצא. זוהי לאומיות פתוחה אשר כל אדם יכול להצטרף אליה. לדוגמא: ארה"ב, צרפת.

❖ **סמלים לאומיים בונים לאומיות:**

לכל קבוצה לאומית ישנם סמלים לאומיים: דגלים, הימנון, ימי חג, מסורת, שפה מוסיקה, צבא, לוחמים, בתי עלמין ואנדרטאות, תרבות: רדיו, קולנוע, טלוויזיה. כל אלה מטפחים ומחזקים את הרגש והתודעה הלאומית.

3.א. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה

במאה ה-19

- ❖ **מטרה -** מטרתן של התנועות הלאומיות הייתה השגת עצמאות לבני הלאום שלהן, בטריטוריה מוגדרת, בארצן, במולדתן. השגת המטרה לוותה על פי רוב במאבק בשלטון הזר/הכובש בארצות בהן התפתחו התנועות הלאומיות.
- ❖ **הנהגת התנועות הלאומיות -** ההנהגה של התנועות הלאומיות במאה ה-19 אופיינה בדרך כלל במנהיגים פוליטיים, כריזמטיים, מנוסים ותכליתיים, לדוגמה אוטו פון ביסמרק ראש ממשלת פרוסיה שהוביל את איחודה של גרמניה, וקמילו קבור ראש ממשלת פיימונטה שהוביל לאיחודה של איטליה. מנהיגים אלו האמינו שיש בכוחם לשנות את הסדר החברתי פוליטי הקיים וגיבשו תכניות לשם כך על פי השקפת עולמם, תוך גיוס ההמונים.
- ❖ **הדרכים להשגת היעדים הלאומיים -** מנהיגי התנועות הלאומיות השתמשו בדרכים שונות להשיג את יעדיהן הלאומיים, דיפלומטיה, הסכמים מדיניים, הסתייעות בבעלות ברית, מלחמה ומאבקים אלימים. צעדיהם תוכננו והותאמו להתפתחויות המדיניות השונות שחלו באירופה בתקופת פעילותן. התנועות בנו לעצמן ארגונים כלכליים, מדיניים וצבאיים למען השגת מטרתיהן. מאבקן של התנועות הלאומיות הושפע מעצם קיומן של אימפריות רב-לאומיות כגון האימפריה העות'מאנית, האימפריה האוסטרו-הונגרית ועוד. וכן קיומו של שלטון זר ויריבות בין מעצמות.
- ❖ **דפוסי פעולה -** מאפיין נוסף של התנועות הלאומיות הוא קיום פעילות למען גיבושו וליכודו של הלאום סביב יסודות וערכים משותפים, סביב סמלים, דגל, המנון וכדומה במטרה לטפח את התודעה הלאומית. לא אחת נאלצו מנהיגי התנועות הלאומיות להיאבק נגד כוחות בתוך ארצם שרצו לעכב את השגת יעדיהם, בעיקר כוחות המשטר הישן: המלוכה, האצולה, הצבא והכנסייה.
- ❖ **הקמת מדינות בעלות משטר שיהיה מבוסס על ערכי תנועת ההשכלה כמו: חירות, שוויון, ליברליזם ודמוקרטיה.** קיום פעילות במדינות שקמו, הכוללת הדגשת מורשת העבר המשותף בדרכים שונות, טיפוח והטמעת התרבות הלאומית על מרכיביה השונים כגון: פולקלור, טקסים, אהבת המולדת, שירות למען המולדת וכדומה.

4.א. דפוסי הגשמה של תנועה לאומית באירופה במאה ה-19.

גרמניה.

המצב בגרמניה לפני תחילת המאבק הלאומי:

- עד לכיבוש נפוליאון: בגרמניה שלפני כיבוש נפוליאון היו כ-300 נסיכויות קטנות שבראשן עמדו שליטים מקומיים. מבין כל הנסיכויות אוסטריה ופרוסיה היו הנסיכויות החזקות והגדולות ביותר והן התחרו ביניהן על ההשפעה באזור.
  - עם כיבוש נפוליאון: בשנת 1806 כבש נפוליאון את מרבית נסיכויות גרמניה, למעט חלקה המזרחי של פרוסיה, איחד אותן לכ-30 מדינות גדולות יותר תחת שלטון צרפת.
- הסיבה לצמיחת הלאומיות:**

- כתוצאה מהמהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון, התעוררו במדינות הגרמניות הרגש הלאומי והתודעה הלאומית. מצד אחד – התנגדות לנפוליאון כשלטון זר, אך מצד שני – ספיגת הערכים הליברליים של המהפכה הצרפתית.
- מטרת המאבק:**

- איחוד כל המדינות והנסיכויות הגרמניות תחת שלטון אחד. מדינה גרמנית אחת מאוחדת וחזקה מבחינה צבאית, כלכלית ופוליטית.
- לסלק ולהשתחרר משלטון זר.

מי היו המנהיגים (הכוחות הפעילים) שהניעו את המאבק ?

- המשכילים הגרמנים- (משוררים הוגי דעות, סופרים וכו'). אשר טיפחו את הלאומיות הגרמנית על ידי סמלים, שירים אגדות עם ועוד.
- ראש ממשלת פרוסיה- או פון ביסמרק: מדינת פרוסיה, הגדולה והחזקה במדינות גרמניה, הייתה הגורם שהוביל את איחודה של גרמניה. ביסמרק ביקש לאחד את גרמניה בכוח צבאי. לטענתו בעיותיה של גרמניה לא יפתרו בנאומים בפרלמנטים או בקבלת החלטות דמוקרטיות אלא יפתרו בכוח צבאי- "בדם וברזל". ביסמרק העלה את המיסים והקים צבא גדול וחזק.

שלבי המאבק

שלב 1: בשנים 1830, 1848 (אביב העמים) היו ניסיונות של חוגים משכילים גרמנים לנסות ולאחד את המדינות הגרמניות- ניסיון שנכשל ודוכא. (מאבק מלמטה שהונע על ידי העם)

שלב 2: מלחמה בין אוסטריה לפרוסיה 1866. (מאבק מלמעלה- מאבק שהונע על ידי מנהיגים)

מכיוון שאוסטריה התנגדה בכל תוקף לאיחוד גרמניה פתח ביסמרק במלחמה נגדה.

אוסטריה הובסה במלחמה, ומדינות צפון גרמניה מתאחדות עם פרוסיה. הניצחון על אוסטריה אפשר לביסמרק לספח את המדינות הקטנות של מרכז גרמניה לאיחוד.

שלב 3: מלחמה בין צרפת לפרוסיה 1870.

צרפת בעלת גבול משותף עם גרמניה, התנגדה לאיחודם של מדינות צפון גרמניה עם מדינות דרום גרמניה. כיוון שחששה מהתעצמותה של פרוסיה נפוליאון ה-3, קיסר צרפת, דרש מביסמרק להעביר לצרפת שטחים גרמנים כפיצוי על הפרת איזון הכוחות לטובת גרמניה. ביסמרק מיהר לנצל דרישה זו ולהציגה כאיום על מדינות דרום גרמניה הוא כרת עמם ברית ויצא למלחמה כנגד צרפת. כתוצאה מהמלחמה צרפת נחלה תבוסה כואבת ובעקבות הניצחון צירף ביסמרק את המדינות והנסיכויות של דרום גרמניה ומערבה.

שלב 4: 1871 הקמת הקיסרות הגרמנית המאוחדת (הרייך השני)

לאחר נצחונו על צרפת, הוכתר המלך הפרוסי (וילהלם ה-1) לקיסר על גרמניה כולה.

בטקס שנערך באולם המראות בארמון ורסאי שבצרפת.

מעטה גרמניה היא מעצמה יבשתית חזקה ומאוחדת בה חיו 41 מילון איש.

גורמים מסייעים

- תמיכתן של המדינות הגרמניות הצפוניות, ולאחר מכן הצטרפות מדינות הדרום נגד צרפת.
- הזרם הרומנטי, אשר חיזק את הקשר בין העמים הגרמניים לעברם המשותף והמפואר.
- מנהיגותו של ביסמרק. מנהיג חזק שהוביל לאיחוד הגרמני.
- הניצחון של פרוסיה על אוסטריה וצרפת תרם לאיחוד המדינות הגרמניות.

גורמים מעכבים

- מדינות שונות חששו מהתחזקותה וכוחה של גרמניה המאוחדת. בריטניה וצרפת חששו כי גרמניה חזקה ומאוחדת תסכן את מעמדה.
- המאבק בין פרוסיה ואוסטריה עיכב את תהליך האיחוד.
- פיצולה של גרמניה למספר מדינות, עיכב את תהליך האיחוד.

ב. התנועה הלאומית היהודית – המודרנית ומאפייניה העיקריים.

1.ב. הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית כתנועה הלאומית של

העם היהודי

מאמצע המאה ה-19 מתגבשת תנועה לאומית יהודית חדשה אשר מסבירה אחרת את בעיית היהודים בגולה ומציעה דרכים שונות לפתרונה. על תהליך זה השפיעו גורמים שונים ומגוונים הקשורים לחברה היהודית ולעמי אירופה.

גורמים חיצוניים:

- ❖ **אכזבה מן האמנציפציה** - לקראת סוף המאה ה-19 הופכת האמנציפציה לחוק מחייב במדינות מערב ומרכז אירופה. כל החוקים והתקנות שהפלו את היהודים בוטלו והם הוכרו כאזרחים שווי זכויות לכל דבר. היהודים האמינו שהאמנציפציה תמנע את שנתת היהודים. האמנציפציה אמורה הייתה לאפשר ליהודים להשתלב בכל תחומי החיים: בצבא, במערכת החינוך, בפוליטיקה, במוסדות השלטון, באומנות, במקצועות החופשיים. יהודים רבים נטשו את אורח החיים והתרבות היהודית, כדי להשתלב באופן מלא בחברה הסובבת. האמנציפציה עוררה עוינות ושנאה בקבוצות שונות בחברה הלא יהודית ויצרה חיכוכים ומתח בין יהודים ללא יהודים. האמנציפציה אפשרה את שילובם של היהודים בחברה מבחינה חוקית, אך בפועל החברה התקשתה להסתגל לשינוי במעמד החוקי והמשפטי ולקבלם כאזרחים שווי זכויות. האכזבה מיישום האמנציפציה עוררה את הלאומיות היהודית. בהשפעת קשיים אלה קם מיעוט שביקש למצוא פתרון לעם היהודי בדגש על מדינה מיוחדת ליהודים כיוון שתמיד תהיה עוינות כלפיהם.
- ❖ **האנטישמיות המודרנית** – שנתת ישראל הייתה קיימת בתרבות האירופית עוד מימי הביניים, אך במהלך המאה ה-19 קיבלה תופעה זו פנים חדשות. הדימוי של היהודים השתנה והם הוצגו כמנסים להשתלט על התרבות והכלכלה של מדינות אירופה. האנטישמיות המודרנית הושפעה ממספר גורמים:
  - בעקבות מתן **האמנציפציה**, הלכה וגברה האנטישמיות. במהלך המאה ה-19 גבר תהליך העיור, בערים נוצרו שכונות עוני בהן חיו איכרים שהיגרו לעיר והתקשו להשתלב בה. לעומתם, היהודים הצליחו להשתלב במהרה בכלכלה והצלחתם גרמה לקנאה ולתסיסה חברתית. תרמה לכך הצלחתן המרובה של משפחות אחדות כדוגמת משפחת רוטשילד. ליהודים נוצר דימוי כמצליחים בכל מקום ובכל מצב על חשבונם של הנוצרים.
  - **תורת הגזע** התבססה על מחקריו של דרווין וטענה לעליונות של הגזע הארי על פני הגזע השמי, היהודי. לדבריהם קיים מאבק בין הגזעים, שבסופו הגזע העליון, הגזע הארי, ינצח. כישוריו של כל עם טבועים בו ולא ניתנים לשינוי. תורת הגזע סיפקה הסברים ביולוגיים מדעיים להצדקת השנאה ליהודים ולמאבק בהם.
  - האנטישמיות המודרנית הושפעה **מתופעות העולם המודרני**. היא התאפיינה בפריחת העיתונות, שעסקה בנושאים אנטישמיים, ובפרסום חיבורים וספרים בנושא. צמיחת הדמוקרטיה, ובמיוחד חופש הביטוי וחופש העיתונות, אפשרו לקבוצות האנטישמיות להפיץ בקלות את רעיונותיהם האנטישמיים. הוקמו מפלגות וארגונים אנטישמיים ורעיונות אנטישמיים הופיעו במצעי המפלגות על מנת למשוך תומכים.

- ❖ **החילון והתפרקות הקהילה היהודית** – השנויים הרבים שעברו על אירופה בכל תחומי החיים השפיעו באופן משמעותי גם על יהודי אירופה. הקהילה היהודית התפרקה ופסקה להיות מסגרת הכרחית לקיום אורח החיים היהודי. העם היהודי נחלק לקבוצות שונות שהמכנה המשותף שלהן הלך והצטמצם ושאלת הזהות היהודית בעולם המשתנה הפכה לשאלה מרכזית. בחברה היהודית ניתן לראות מספר דרכים להתמודד עם שאלות אלו:
- השתלבות מלאה ומוחלטת והתבוללות – קבוצה זו דגלה בהשתלבות מלאה בעולם המודרני ובחברה הסובבת. יהודים אלו רצו לסגור את הפערים שנוצרו בינם לבין החברה הנוצרית ולכן נטשו את היהדות והתנתקו מכל קשר לעם היהודי. הם עזבו את הערכים הישנים הדתיים ואימצו ערכים חדשים של תרבות המערב.
  - השתלבות תוך שמירה על הייחוד היהודי – רוב הציבור היהודי במרכז ובמערב אירופה ניסה להשתלב בחברה המודרנית וליהנות מהאמנציפציה שניתנה לו, כל זאת מבלי להתנתק מהדת והלאום היהודי. קבוצה זו ראתה עצמה כשווה לשאר אזרחי המדינה, אך בעלת ייחוד רק בדת היהודית.
  - הסתגרות דתית והתנגדות לכל שינוי – אלו הם האורתודוקסים שהתנגדו לכל שינוי וטענו שהם מייצגים את "היהדות האמיתית". הם התנגדו לכל שינוי בטקסי הדת והדגישו את שונותם בלבוש, שפה וכדומה. הם ראו בתהליכי השינוי והקדמה סכנה לקיומו של העם היהודי והסתגרו מבחינה חברתית ותרבותית.
- במסגרת חיפוש הפתרון הראוי לעם היהודי, פתרון שיחליף את מקומה של הקהילה היהודית, צמח גם הרעיון הלאומי.**

- ❖ **התעוררות תנועות לאומיות באירופה** - באותה תקופה עמי אירופה (גרמנים, איטלקים, פולנים, יוונים) נאבקו למען קבלת עצמאות ומדינה וחלקם אף הצליחו במאבקם. היהודים שחיו בקרב העמים בהם הייתה התעוררות לאומית הושפעו מהם והחליטו גם הם להתחיל ולפעול למען פתרון לאומי לעם היהודי. היהודים חיקו את פעולתן של אותן תנועות לאומיות ולמדו כיצד יש לנצל כלים פוליטיים למען השגת המטרה, למשל יצירת מנהיגות לאומית המקובלת על כולם. המאבק של עמי אירופה לווה בתהליך של "הגדרה עצמית", כלומר כל עם פיתח לעצמו מערכת של סמלים וערכים לאומיים (דגל, המנון, סיפורי עם ועוד). הגדרת הקבוצה הלאומית לוותה בברור מי שייך לעם ומי איננו שייך והיהודים הוצאו מקרב העמים או נחשבו כבעלי נאמנות כפולה. היהודים נאלצו לבחור האם הם רוצים לאמץ את הערכים הלאומיים של העם בתוכו הם חיים או להמשיך ולשמור על המסורת והתרבות היהודית. קבוצות לאומיות אנטישמיות הדגישו והבליטו את היותם של היהודים זרים ובעלי מסורת שונה.

גורמים פנימיים:

התליכים פנימיים שהתחוללו בעם יהודי סייעו אף הם להתעוררות הלאומיות.

- ❖ **חקר התרבות היהודית -** "חכמת ישראל" תנועה אשר עסקה בחקר התרבות היהודית. המחקרים עודדו את החייאת השפה העברית וחזקו את התעוררות הלאומית כיוון שהצביעו על יסודות לאומיים קדומים כמו שפה תרבות ומולדת עתיקה.
- ❖ **החייאת השפה העברית-** ליהודים לא היתה שפה אחידה הם דיברו בשפות העמים בקרבם חיו או יידש או לדינו. הדרישה לחידוש השפה העברית עלה ע"י רבנים מצד אחד ומשכילים מצד שני.
- ❖ **הכמיהה לציון-** ליוותה את היהודים בכל שנות גלותם ועברה מדור לדור וליכדה את היהודים. התפיסה היתה הגלות היא זמנית ובסופה תיהיה שיבה לא"י.

2.ב. התרומה של הרצל לבנייתה ולארגונה של התנועה הציונית

הרצל נולד ב- 1860 בהונגריה להורים יהודים משכילים ומתבוללים בעלי תפיסת עולם חילונית. בנעוריו עבר לוינה ושם למד משפטים וספרות. בסוף לימודיו החליט הרצל לעבוד כעיתונאי, ובמסגרת עבודתו זו נשלח לפריז שבצרפת. בשנת 1894 הוא החל לסקר את משפט דרייפוס, שביטא את שיאה של האנטישמיות בצרפת. המשפט זעזע את הרצל, דרייפוס המושפל הפך לסמל של גורל יהודי האמנציפציה, שהחברה האירופאית חוסמת את אפשרות השתלבותם בתוכה. משפט דרייפוס היה אחד מהגורמים שעוררו את הרצל להעלות תוכנית לפתרון הבעיה היהודית, אותה פרסם בספרו: "מדינת היהודים – ניסיון לפתרון מודרני של שאלת היהודים".

❖ **"מדינת היהודים"**

הגדרת הבעיה:

- הבעיה המרכזית של העם היהודי היא **בעיה לאומית**, העם היהודי הוא עם בלי מדינה ובעיה כזאת מחייבת פתרון לאומי.
- **האמנציפציה חיזקה את האנטישמיות** ולא פתרה אותה. האנטישמיות רק תלך ותתחזק ולכן אין כל טעם לנסות ולהלחם בה. האנטישמיות שוררת ותמשיך לשרור בכל מקום שבו חיים יהודים והיא עוברת עם המהגרים היהודים אל הארצות השונות.

הפתרון: פתרון לאומי, מדיני בטריטוריה כלשהי בהסכמת המעצמות.

הדרך לפתרון:

- **טריטוריה** – הפתרון לעם היהודי הוא במציאת טריטוריה מחוץ לאירופה, שאליה יוכלו להתרכז כל היהודים ושם יוכלו להקים לעצמם מדינה ולנהל את חייהם. על העמים לסייע לעם היהודי

להשתלב באופן מדיני, מכיוון שגם להם אינטרס בעזיבת היהודים את ארצותיהם. חשוב לציין שהרצל האמין שהטריטוריה לא חייבת להימצא דווקא בא"י.

- **צ'רטר - הצ'רטר הוא זיכיון (אישור) מדיני, חוקי ומאורגן מהמעצמות, להתיישבות עצמאית בחבל ארץ כלשהו.** מדינה ריבונית (עצמאית) היא תנאי קודם לפני התחלת ההתיישבות. הסתננות איטית לא"י לא תפתור את בעיית יהודי הגולה, משום שהמעצמות לא יסכימו להכיר בהתיישבות ובעלייה של יהודים החוזרים לארצם "כגנבים בלילה" (כפי שרצו "חובבי ציון", העלייה צריכה להיות חוקית וגלויה).

- **"אגודת היהודים" ו"חברת היהודים"** – לצורך הקמת מדינת היהודים יוקמו שני ארגונים: **"אגודת היהודים"** – תפקידה הוא מדיני. עליה לנהל משא ומתן מדיני עם המעצמות הגדולות בשאלת מסירת טריטוריה לעם היהודי.

"חברת היהודים" – תפקידה הוא כלכלי. עליה לחסל את נכסי היהודים בארצותיהם, בארגון ההגירה של היהודים לטריטוריה המוצעת ובכישת אדמות ונכסים להתיישבות.

הגירת היהודים תהיה איטית וממושכת, תחילה יהגרו העניים. הם יניחו את התשתיות, יבנו את היישובים וכשירו את הקרקע. אחר כך יבואו המוני היהודים. המדינה שתקום תהיה מדינת מופת שישררו בה צדק ושוויון ותתקיים בה סובלנות דתית.

❖ **הקונגרס הציוני הראשון (1897) ו"תוכנית באזל"**

הקונגרס שבשוויץ התקיים בבאזל ונכחו בו מאתיים נציגים מקהילות יהודיות שונות רובם הגיעו ממזרח אירופה ומעטים ממערבה. הרצל ארגן את הקונגרס ודאג לסיקור עיתונאי רחב על מנת להשפיע על דעת הקהל בעולם. טקס הפתיחה היה מרשים מאוד. הרצל יצר רושם שזוהי תנועה לאומית לכל דבר ומטרתו הייתה להראות שלראשונה יש גם לעם היהודי, על כל תפוצותיו, ארגון אחד, והנהגה אחת והוא נמצא בדרך להקמת מדינה.

בקונגרס הציוני הראשון התקבלה "תוכנית באזל" - המצע הרעיוני של התנועה הציונית:

מטרתה של התנועה הציונית: "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בא"י, מובטח לפי משפט הכללי". הרצל לא השתמש במונח מדינה אלא בית מולדת וכוונתו הייתה לריבונות יהודית שתזכה לאישור גלוי על-ידי מדינות העולם. המטרה הציונית הוגדרה במושג המעורפל "בית מולדת" ולא במושג "מדינה", כדי להקל את המשא ומתן המדיני. משפט הכלל מצביע על ההסכמה הבין לאומית.

האמצעים:

1. "פיתוח תכליתי של ארץ ישראל על-ידי יישובה ביהודים עניים. (עובדי אדמה, בעלי מלאכה ועוסקים במשלחי יד)". עלייה לא"י ותמיכה בעולים ביישובים החקלאיים ובערים.
2. "ארגון היהדות כולה ולכודה על-ידי מפעלים יעילים, מקומיים וכלכליים, בהתאם לחוקי כל ארץ וארץ". ארגון העם היהודי בעולם כולו לפעילות ציונית ולאיסוף כספים.
3. הגברת הרגש הלאומי היהודי וההכרה בלאומיות היהודית. הפצת הרעיון הציוני בקרב היהודים.

4. עבודת הכנה לשם קבלת הסכמות של ממשלות, הנחוצות כדי להשיג את מטרת הציונות (פעולות להשגת צ'רטר מהמעצמות החזקות בעולם).

חשיבות הקונגרס הציוני הראשון

ההישג החשוב ביותר היה עצם קיומו. **התנועה הציונית הפכה לתנועה לאומית ודבר קיומה הופך בעולם.** הרצל הפך למנהיגה של התנועה ומכאן ואילך לא פעל עוד כאדם פרטי. **בקונגרס הוקמה מערכת ארגונית וכלכלית שסיפקה את התשתית לפעולת התנועה הציונית.** **בקונגרס הוחלט על "תכנית באזל" שבה הוגדרו מטרותיה ודרכי פעולתה של התנועה הציונית.**

על הקונגרס הרצל כתב ביומנו: "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים. אילו אמרתי זאת היום בקל רם הכול היו צוחקים לי. אולם בעוד חמש שנים וודאי בעוד 50 שנה יסכימו הכול. המדינה כבר נוסדה בתמצית מהותה ברצון העם להיות מדינה".

❖ **בנייתה וארגונה של התנועה הציונית**

התנועה הציונית התארגנה בדרך דמוקרטית, כדי להגשים את "תכנית באזל":

- בקונגרס הציוני הראשון הוחלט להקים את **ההסתדרות הציונית העולמית** – ארגון על לכל האגודות הציוניות ברחבי העולם. הוחלט שחבר בהסתדרות הציונית הוא מי ששילם "שקל ציוני", וחברותו מקנה לו את הזכות לבחור נציגים לקונגרס ולהיבחר.
- **הקונגרס הציוני** – המוסד העליון של התנועה הציונית, יתכנס וישבו בו נציגים שנבחרו ע"י חברי ההסתדרות הציונית "שוקלי השקל". (בתחילה התכנס הקונגרס בכל שנה ומשנת 1901 בכל שנתיים). מתפקידי הקונגרס: קביעת מדיניות, מוסד לקביעת תקציב ובקרה, מוסד המחליט על הקמת מוסדות ועל העומדים בראשם.
- **הועד הפועל הציוני** – מונה 25 – 30 חברים. מטרתו העיקרית לשמש כגוף אחראי לביצוע ההחלטות של הקונגרס הציוני, ולהיות מופקד על ניהול ההסתדרות הציונית.
- **הועד הפועל המצומצם** – תפקידו היה לקיים את החלטות הקונגרס הציוני והועד הפועל הציוני. אחראי לפעילות השוטפת, ליישום מדיניות והחלטות.

בשנים שלאחר מכן הוקמו מוסדות נוספים:

- **"אוצר התיישבות היהודים" (1899)** – הבנק הציוני הראשון. נועד לשמש לצרכי הפעילות המדינית – כלכלית של ההסתדרות הציונית העולמית, ובמיוחד להשגת הצ'רטר.
- **בנק אנגלו – פלשתיין ביפו (אפ"ק) (1902)** – חברת בת של "אוצר התיישבות היהודים". הבנק נועד למימון מפעל ההתיישבות בא"י.
- **הקרן הקיימת לישראל (1901)** – נועדה לאיסוף תרומות לשם רכישת אדמות בא"י, להכשרתן ולהתיישבות. הרעיון לרכוש את קרקעות א"י מידי זרים ולהופכן לקרקע של הלאום היהודי.
- **המשרד הארצישראלי (1907)** – הוקם מטעם ההסתדרות הציונית בא"י. תפקידו העיקרי היה קידום, מימון וניהול פעילות ההתיישבות בארץ.
- **חברת הכשרת היישוב (1908)** – חברת בת של הקק"ל. עסקה ברכישת קרקעות בא"י והכשרתן להתיישבות יהודית.

❖ פעילותו המדינית של הרצל להשגת הצ'רטר

הרצל האמין "בציונות מדינית", שמשמעותה לפעול למען אישור רשמי ובינלאומי ממעצמות העולם להקמת מדינה יהודית. הוא האמין כי יש לשכנע את השלטון העותומאני להעניק לעם היהודי צ'רטר (זיכיון) על חלקת הארץ שבה תקום המדינה. כיוון פעולתו של הרצל להשגת צ'רטר על א"י היה האימפריה העותומאנית, ששלטה בכל המזרח התיכון והיה ברור שמי שרוצה להשיג צ'רטר על חלק מהאזור צריך לערוך אתה משא ומתן.

המגעים הדיפלומטיים עם האימפריה העותומאנית

לאחר מאמצים רבים ותשלום שוחד לראשי הסולטאן התורכי, זכה הרצל להתקבל לראיון אצל הסולטאן התורכי עבדול חמיד השני. הוא ניסה לשכנע את הסולטאן שיהיה כדאי לאימפריה העותומאנית שיתיישבו בתחומה יהודים. הוא הציע לשפר את מצבה הכלכלי של תורכיה ולפרוע את כל חובותיה אם בתמורה תעניק רישיון ליהודים לבוא ולהתיישב בא"י. התורכים משכו את המשא ומתן תקופה ארוכה כאשר המטרה היחידה שלהם הייתה סחטנות כספית, אפשרות זו נכשלה לאחר שעשירי היהודים לא היו מוכנים לממן את חובות האימפריה העותומאנית. התורכים הסכימו שהיהודים יתיישבו בשטחי האימפריה רק לא בא"י.

לסיכום: מדוע הרצל פנה אליה? האימפריה העותומאנית שולטת בארץ-ישראל.

האינטרסים שלה להעניק צ'ארטר כפי שהוצגו ע"י הרצל:

א. האימפריה העותומאנית שקועה בחובות כבדים והיהודים יסייעו לה לפרוע חובותיה למעצמות אירופה.

ב. יישוב ארץ-ישראל יגרום לפיתוחה ופריחתה ולפיתוח האזור כולו.

תוצאות: רוב הניסיונות לפגוש את הסולטאן נכשלים ובפעם היחידה שהרצל אכן נפגש עימו לזמן קצר, הסולטאן לא השתכנע והצעתו היחידה הייתה שהיהודים מוזמנים להתיישב בכל רחבי האימפריה למעט בא"י – הצעה שכמובן נדחתה ע"י הרצל.

המגעים הדיפלומטיים עם גרמניה

הרצל היה מודע לקשרים הטובים בין גרמניה ובין תורכיה ולהשפעתו של הקיסר וילהלם השני על הסולטאן התורכי. הוא חשב שבאמצעות גרמניה הוא יוכל להשפיע על תורכיה לתת את הסכמתה לעלייה חופשית של יהודים. הוא הבטיח לגרמניה להיות גוף נאמן בא"י. הוא האמין כי לגרמנים יש אינטרס בהקמת מדינה יהודית בא"י כיוון שאם יהודי גרמני יעברו לא"י יהיה בגרמניה פתרון לבעיית האנטישמיות. הוא חשב שהמרכז היהודי שיווצר בארץ יהיה נאמן לגרמניה ויכיר לה תודות ובנוסף באמצעותו יוכלו הגרמנים להשפיע על האזור כולו. אך הנסיון לשכנע את האימפריה האעותומנית נכשל.

לסיכום: מדוע הרצל פנה אליה? גרמניה הייתה בת בריתה של האימפריה העותומאנית ומעורבת מאד כלכלית וצבאית במתרחש באימפריה, בנוסף, לקיסר הגרמני הייתה השפעה רבה על הסולטאן.

האינטרסים שלה להעניק צ'ארטר כפי שהוצגו ע"י הרצל:

- א. היהודים בא"י יהיו נאמנים לגרמניה ויעזרו לה לחזק את השפעתה בארץ. היהודים בא"י יהיו כמחסום בפני הפרימיטיביות של התרבות האסייתית.
- ב. יהודי גרמניה יעברו לא"י – פתרון לבעיית האנטישמיות.
- תוצאות: הרצל מצליח להיפגש בא"י לפגישה קצרה עם הקיסר, אך לא מצליח לשכנעו.

המגעים הדיפלומטיים עם בריטניה

עוד בשנות ה-90 התעוררה התנגדות להגירתם המוגברת של יהודי מזרח אירופה לבריטניה. בתחילת 1902 הקימה הממשלה הבריטית ועדה שתחקור האם יש להגביל או לאסור את הגירתם של יהודי מזרח אירופה. הרצל הופיע בפני ועדה זו והציג את בעיית ההגירה היהודית ואת תוכנית הציונות, הוא טען שהבעיה תיפתר אם ממשלת בריטניה תציע טרטוריה להתיישבות עצמאית של יהודים. הכוונה הייתה לקפריסין וחצי האי סיני, כלומר לחבלי ארץ הנתונים לחסותה של בריטניה וקרובים לא"י. אומנם מטרתה של התנועה הציונית התיישבות בא"י, אך בנסיבות המיוחדות של עזרה מיידית ראתה התנועה הציונית חובה לנסות להקל על גורלם של היהודים. ב-1902 נפגש הרצל עם שר המושבות הבריטי צ'מברליין, והציע את האי קפריסין אך ההצעה ירדה מהפרק בגלל התנגדות תושבי האי. שר המושבות התייחס בחיוב לאפשרות של התיישבות יהודית באזור אל עריש בחצי האי סיני. משלחת שנשלחה לאזור ובדקה את האפשרויות הכלכליות קבעה שהאזור לא מתאים להתיישבות בגלל מחסור במים.

בשנת 1903 הלכה וגברה ביקורת שלילית כלפי הרצל מכיוון שעברו 6 שנות פעילות ועדיין אי אפשר היה להצביע על הישג מדיני משמעותי, בנוסף באותה שנה התרחש בקישינב הפוגרום הנוראי והבהיר עד כמה קשה מצבם של יהודי רוסיה ועד כמה דחוף למצוא פתרון. בעקבות זאת פנה הרצל שוב לבריטניה וקיבל ממנה את ההצעה להתיישבות באוגנדה. הוא הביא את רעיון זה לקונגרס ה-6 ללא כל הודעה מראש. הצעתו יצרה ויכוח סוער שפילג את התנועה לשני מחנות. מצד אחד אלה שטענו איך אפשר ציונות בלי ציון ומצד שני אלה שטענו שחייב להמצא פתרון לעם היהודי ואין חשיבות היכן.

לסיכום: מדוע הרצל פנה אליה? הבריטים שולטים על אזורים קרובים לא"י ובתור אחת האימפריות הגדולות יש להם השפעה בעולם. הרצל התעניין באפשרות להתיישב באזור קפריסין או באזור סיני.

האינטרסים שלה להעניק צ'ארטר כפי שהוצגו ע"י הרצל:

- א. במזרח התיכון יהיה ריכוז של אוכלוסייה שיהיה נאמן לבריטניה וריכוז זה יחזק את סיכויה להשתלט על האזור.
- ב. תיפסק ההגירה היהודית מרוסיה לבריטניה, הגירה שהכבידה על בריטניה.
- ג. התיישבות יהודית בסיני תיצור חיץ בין הכוחות הבריטים במצרים לבין הכוחות התורכים בא"י.
- תוצאות: הבריטים הציעו להתיישב באזור אל-עריש בצפון סיני, אך התוכנית נפלה בשל מחסור במים ובעיות ארגוניות. רעיון קפריסין נפל בגלל מאבק בין בתורכים ליוונים על השליטה באי. בשלב שני הציעו הבריטים להתיישב באוגנדה.

❖ הצעת אוגנדה – הקונגרס הציוני השישי

בקונגרס הציוני השישי הרצל העלה את הצעתה של ממשלת בריטניה, לאפשר התיישבות יהודית אוטונומית באזור אוגנדה שבמזרח אפריקה. לאחר שהסביר את כל מהלכיו המדיניים עד כה ואת

תוצאותיהם המאכזבות, הציג את ההישג מול ממשלת בריטניה בקבלת הטריטוריה באוגנדה. בקונגרס התפתח דיון סוער, שבו הוצגו טיעונים שונים בעד ונגד הצעה זו:

טיעונים נגד הצעת אוגנדה	טיעונים בעד הצעת אוגנדה
אי-אפשר לבטל את הקשר לא"י בהחלטת רוב בקונגרס. זו פגיעה ברעיון כולו – בעיקרון היסודי של הציונות. תוכנית אוגנדה סותרת את "תוכנית באזל".	המו"מ עם בריטניה מעניק לציונות הכרה, מעמד בין לאומי וכבוד וחייבים לבדוק לפחות את ההצעה. זוהי הפעם הראשונה בה מכירה מעצמה בשאיפות הלאומיות של העם היהודי.
העם היהודי קשור לא"י וילך בהמוניו רק אליה ולא למקום אחר. המולדת היחידה של העם היהודי היא ארץ ישראל ואין להחליפה באחרת.	זהו אמצעי חירום לפינוי יהודי רוסייה, הסובלים מאנטישמיות קשה. "מקלט לילה" לפתרון זמני שיאפשר גם חינוך לאומי. אוגנדה לא תהיה תחליף ל"ציון".
"מקלט הלילה" יגזול את כל המשאבים והכוחות של התנועה הציונית, המכוונים לא"י. פתרון זמני זה עלול להפוך לפתרון קבע.	יש להקים מדינה היכן שאפשר כדי להציל את יהדות מזרח אירופה. "מוטב ציונות בלי ציון מציון בלי ציונות".

תוצאות: למרות המחלוקת הקשה, הצעת אוגנדה אושרה ברוב קולות, אך גרמה לקרע בתנועה הציונית. לאחר מותו של הרצל – בקונגרס הציוני השביעי התקבלה גישת המיעוט (בנוסף לעובדה שבריטניה בעצמה ויתרה על הרעיון) נקבע שארץ ישראל היא היעד הבלעדי וחזרו שוב ל"תוכנית באזל".

3.ב. הגישות השונות (הזרמים) בתנועה הציונית בנוגע למטרה העיקרית של התנועה ולדרכים להגשמתה

התנועה הציונית הייתה פלורליסטית מראשית דרכה. לכל הגישות הייתה מטרה אחת, להגיע לפתרון לאומי לעם היהודי, אך כל גישה הבינה את בעייתו של העם היהודי באופן שונה והציגה דרך אחרת לפתרון הבעיה.

❖ שם הזרם: הציונות המדינית

מנהיגים מרכזיים: בנימין זאב הרצל, מקס נורדאו

הרעיונות המרכזיים: פתרון לאומי, מדיני בטריטוריה כלשהי בהסכמת המעצמות. אישור המעצמות הוא תנאי להתיישבות יהודית ולבית לאומי.

הבעיה והפתרון מופיעים בעמודים 17-18 בנושא "מדינת היהודים".

דמות החברה הרצויה: חברת מופת שתהיה חילונית מבוססת על עקרונות ליברליים. חברה יצרנית משגשגת, חידושים טכנולוגיים, מודרנית. המושתתת על עקרונות של צדק חברתי, שוויון זכויות לכל

אזרחיה, שלום וסובלנות. מאפייניה של המדינה כמו גם של החברה תואמים את אלו של החברה המערבית-אירופאית המתקדמת בכל תחומי החיים, תרבותית, טכנולוגית וכלכלית.

הגישה לדת: הפרדה מוחלטת במדינה בין דת ומדינה כלומר, מדינה חילונית, אנשי הדת יעסקו בענייני דת בלבד, חוקי המדינה יהיו חוקים חילוניים.

תרבות: חברה אירופאית מודרנית, מתקדמת, כל אחד ידבר בשפה בה הוא בוחר, שפת אימו "שפת חלומותיו". השפה הנפוצה תהיה גרמנית.

❖ **שם הזרם: הציונות הסוציאליסטית**

מנהיגים מרכזיים: נחמן סירקין, דוד בר בורוכוב

פעולות מרכזיות: מקרב זרם זה יצאה העלייה השנייה לא"י.

הרעיונות המרכזיים: בא"י תקום חברה יהודית חדשה על בסיס הסוציאליזם.

הגדרה של סוציאליזם: זוהי תורה שדגלה באיחוד כל פועלי העולם למחנה אחד שיעשה מהפכה כנגד השליטים ובעלי ההון. לאחר המהפכה ישלטו הפועלים על הקרקע, ההון, התעשייה, החברות ועוד. כולם יעבדו בשכר שווה, רמת חייהם תהיה שווה ולא יהיה רכוש פרטי. מטרתו יצירת חברה מוסרית, שוויונית וצודקת יותר.

הבעיה:

המבנה הכלכלי של היהודים בגולה איננו נורמלי, אין הם עוסקים בחקלאות ובתעשייה ומעדיפים את המקצועות החופשיים (פרנסות אוויר). במבנה זה לא יחול כל שינוי כל עוד היהודים בגולה. **האנטישמיות** תמשיך ותתקיים ולא תיעלם גם עם הגירה של יהודים לארצות אחרות.

הדרך לפתרון:

א. **א"י** היא הפתרון היחיד. רק בה ניתן יהיה לשלב בין הסוציאליזם והציונות, כי רק בה יוכלו היהודים לחיות חיים נורמליים של יצירה ועבודה. בא"י תקום חברה יצרנית המבוססת על עבודת אדמה, תעשייה ועוד.

ב. **הרעיון הסוציאליסטי ימשוך את כל היהודים,** כך תקום מדינה עם תוכן שאינו דתי יהודי. (רבים מהיהודים השתייכו לתנועות ומפלגות סוציאליסטיות בגולה וזרם זה אפשר את הצטרפותם לתנועה הציונית).

דמות החברה הרצויה: חברה שוויונית סוציאליסטית. ביטול המעמדות והקניין הפרטי. יש להקים מדינה שתהיה בה חברת מופת, שתתבסס על רעיונות הסוציאליזם: שוויון מעמדות, הרכוש בה יהיה משותף ואמצעי הייצור (מפעלים אדמות) יהיו משותפים לכולם. העבודה כערך עליון, עבודת האדמה בעיקר, תחזק את הקשר של העם לארצו, תבריא את העם שבמשך מאות שנים עסק בעבודות לא יצרניות. הפועלים יובילו את החברה בארץ ישראל ליצירת חברת עמלים בריאה צודקת ושוויונית.

הגישה לדת: התנגדות לחברת הלכה. יש ליצור חברה חילונית שערכיה מתבססים על השוויון, הצדק החברתי, השיתוף והאחריות ההדדית.

ההסבר המשותף לכל הזרמים בציונות לגבי המשך קיומו של העם היהודי ותפקידה של התנועה הציונית:

1. הבעיה היהודית היא בעיה לאומית - היהודים הם עם ולאום ולא עדה דתית. הם עם ולאום על פי קריטריונים מודרניים. היהודים חיים בחברה המבוססת על הלאום ואין שום סיכוי להתקיים כלאום החי בתוך לאום. היהודים הם עם כמו עמים אחרים באירופה.
2. אנטישמיות – גילויי האנטישמיות רק ילכו ויחריפו.
3. שילת הגולה - קיומו של העם היהודי בגולה אינו מובטח, משום שחלו שינויים בחברה הכללית והיהודית. קיים קושי לשמור על הזהות היהודית בעולם משתנה. ליהודים אין פתרון לאומי בגולה ולכן עליהם לעלות לא"י.
4. הטריטוריה א"י – כלאום חייבים היהודים לצאת מהגולה ולהתרכז בטריטוריה משלהם - א"י. א"י היא הפתרון לבעיות העם היהודי בגולה.
5. תנועה לאומית - חייבת להיות תנועה שתייצג את העם היהודי ותסייע להגשמת רעיונות אלה. יש להקים מוסדות ולבחור הנהגה לקדם את הפתרון הציוני בגולה ובא"י.

ג. דפוסי הפעילות של התנועה הציונית בגולה ובארץ ישראל

2.ג פעולותיהם של הציונים בא"י עד מלחמת העולם הראשונה

❖ **הסיבות לעליות לארץ ישראל:**

הסיבות לעלייה הראשונה – 1881-1904

1. "סופות בנגב" – הזעזוע שעוררו "סופות בנגב" (כינוי לפרעות נגד יהודים ברוסיה) גרם ליציאה המונית של יהודים מרוסיה, אך רק אחד מכל מאה יהודים שיצאו בתקופה זו מרוסיה שם דרכו לארץ ישראל.
2. התעוררות המשכילים היהודים – אכזבתם של המשכילים היהודים במזרח אירופה מן הרדיפות ומסקנתם כי לא ניתן למצוא פתרון לבעיית היהודים בגולה.
3. תנועת "חיבת ציון" – התארגנות סניפי "חיבת ציון" ברוסיה וברומניה. אחד מביטוייה הראשונים היה הקמת אגודת ביל"ו ופרסום ספרו של פינסקר, אוטואמנסיפציה.
4. שמועות על רכישת קרקעות ע"י יהודים – בתימן הופצו שמועות שעשירי היהודים עומדים לרכוש את ארץ הקודש ולחלק את האדמות ליהודים וכי השלטונות התורכיים מתירים את העלייה.
5. מניעים לאומיים – העולים הגיעו לארץ ממניעים לאומיים, ורצו להקים יישובים יהודים יצרניים, חקלאיים ברובם שאיפתם: להקים בעתיד מדינה יהודית בארץ ישראל.

הסיבות לעלייה השנייה - 1904 – 1914

1. הפוגרומים ברוסיה – הפרעות בקישניב בירת סרביה ב-1903 יצרו שתי תוצאות מנוגדות, אך משלימות זו את זו, תחושת זעם וחוסר אונים על הטבח הנורא, תוך ידיעה שהשלטון הרוסי תמך בפורעים וסייע להם. נשמעה קריאה ליצור חוגים של הגנה עצמית למרות איסור הממשל. ב-1903 התארגנה לראשונה בעיר הומל קבוצת הגנה עצמית יהודית. תחושת התסכול ותחושת הגאווה הניעו את היהודים לעלות לא"י.
2. כשלון המהפכה הסוציאליסטית ברוסיה ב-1905 – אכזבה עמוקה מהמהפכה בשנת 1905 ברוסיה, אשר שאפה לשפר את חיי הפועל ולהעניק יסודות חוקתיים למשטר.
3. משבר אוגנדה – האפשרות להתפשר ולעבור לשטח מחוץ לתחומי א"י דחפה את הציונים ובעיקר "ציוני ציון", לבסס את זיקת היהודים אל הארץ.
4. מותו של הרצל – מותו של הרצל הותיר חלל ריק בתנועה הציונית. הציונים חששו שפועלו יאבד ושאפו להמשיך את דרכו למען השגת מדינה עצמאית.
5. "קול קורא" – יוסף ויתקין, מורה בכפר תבור, פרסם "קול קורא" לצעירי רוסיה ובו מתח ביקורת על המצב במושבות וקרא להציב אתגרים של ממש בפני התנועה הציונית. קרא ליהודים להקריב קורבן, כפי שעושים זאת עמים אחרים למען ארצותיהם.

טיפוח תרבות ציונית: מנהיגי התנועה הציונית ייחסו חשיבות רבה ליצירה ולטיפוח תודעה לאומית והקדישו מאמצים לחיזוקה. כינוסים, ועידות ופגישות רבות זומנו לשיחה בנושא המטרה הציונית ודרכי הגשמתה. בסוף המאה ה-19 התחילה התרבות הציונית להיות מורגשת בבתים יהודיים רבים בגולה. שיח ציוני - הנושאים הציוניים הלכו ותפסו מקום מכובד בין נושאי השיחה, בבתי הכנסת, בשוק, סביב השולחן בבית ועוד. ביטויים כמו "עליה לארץ", "גאולת אדמות", או ויכוחים סביב מינוי הנציגים לקונגרס הקרוב הפכו שכיחים יותר ויותר. חשוב להזכיר כי לא כל היהודים הרגישו שותפים לנושא, וחלקם התנגדו באופן נחרץ לרעיונות החדשים - אבל גם אצל המתנגדים תפס הנושא הציוני מקום בשיח הקבוע. אחד הביטויים לכך שהציונות נכנסה יותר ויותר לחברה היהודית בארצות השונות, הוא היחס

שקיבלה "הקופסה הכחולה". בבתי כנסת, במוסדות יהודיים ואף בבתי פרטיים הועמדה "הקופסה" - שאליה ניתן היה לתרום באופן שוטף כסף לצורך גאולת אדמות ארץ ישראל. "הקופסה" הפכה כל יהודי שרצה בכך לשותף במצווה הגדולה.

צורות התיישבות חדשות

המושבה: בתקופת העלייה הראשונה הוקמו 23 מושבות. זו הייתה צורת התיישבות חקלאית שהתבססה על אדמה ומשק פרטי בבעלות התושבים. כל מושבה ניסחה לעצמה ספר תקנות של פיו חיו המתיישבים וניהלו את המושבה. אורח החיים במושבה היה מסורתי. המושבות יצרו טיפוס יהודי חדש-חלוץ הקשור לאדמה. החקלאות הייתה הגורם המשמעותי ביותר בחיי המושבה; המושבות הראשונות היו מושבות פלחה, (גידולי שדה), בהמשך נהיו מושבות מטעים. בדרך כלל התרכזה כל מושבה בגידול חקלאי עיקרי אחד. דוגמא למושבות שנוסדו באותה תקופה: ראשון לציון, ראש פינה, זיכרון יעקב, יסוד המעלה, פתח תקווה, עקרון ונס ציונה באר טוביה וגדרה. ניתן להבחין בין 3 סוגים של מושבות: אלו שהוקמו בעזרת הברון רוטשילד (כמו ראש"צ), אלו שהוקמו בעזרת חובבי ציון (כמו באר טוביה) ואלו שהוקמו באופן עצמאי (כמו גדרה – מושבת הבי"ויים). רוב המתיישבים היו חסרי ניסיון בעבודה חקלאית, המשק התבסס על ענף חקלאי אחד הם העסיקו פועלים שכירים, גם ערבים, וכשנקלעו למצוקה פנו לברון רוטשילד לעזרה.

חוות לאומיות-חוה חקלאית: המשרד הארץ ישראלי התחיל ב-1908 בהקמת חוות לאומיות שהיו משקים גדולים שהוקמו על אדמות קק"ל. לפי התוכנית נועדו החוות ללמד את הפועלים עבודה חקלאית, להרגילם לתנאי הארץ ולהעמיד לרשותם הון קטן שיצטבר מרווחי החוה על מנת שיוכלו לייסד משק חקלאי חדש. החווה הלאומית הראשונה שנוסדה הייתה כנרת. אחריה הוקמו חולדה ובן-שמן.

הקבוצה: בתקופת העלייה השנייה הוקמה צורת התיישבות חדשה – הקבוצה, שהתבססה על עקרונות שוויון ושיתוף חברתי. הם קבעו עקרונות של שיתוף ושוויון לצורת התיישבות חדשה: הם שאפו ליצור חברה שיוויונית וצודקת (סוציאליסטים). התיישבו על אדמת לאום - השייכת לעם היהודי ונקנתה בכספו. (המשרד הארץ ישראלי) יש איסור על החזקת רכוש פרטי- הכל שייך לכולם וכך הביאו לביטול המעמדות בחברה. העבודה היא רק עבודה עברית, עבודה עצמית (ללא ניצול) – יש איסור על עבודה שכירה. השוויון התבטא גם באופן קבלת ההחלטות שהיו מתקבלות ע"י הצבעה של כל חברי הקבוצה באספה. את המשק מעבדים בצורה משותפת ומתחלקים בנטל וגם ברווחים כל אחד עובד לפי יכולתו ומקבל לפי צרכיו. הקבוצה הראשונה שהוקמה הייתה דגניה.

היישוב העירוני העברי הראשון "אחוזת בית" שהפכה לעיר תל אביב: מרבית העולים בעלייה השנייה היו בורגנים (המעמד הבינוני) ובאו מהתיישבות בערים גדולות. משום שלסוג התיישבות זה היו רגילים רובם פנו להתיישבות עירונית שהביאה לגידול הערים יפו, ירושלים וחיפה. גידול האוכלוסיה הוביל לבניה מואצת של שכונות חדשות נפרדות מהערבים ביפו השכונה הראשונה שהוקמה מחוץ ליפו ע"י קבוצת חברים הייתה אחוזת בית שלאחר מכן גם הפכה לעיר תל אביב. תנאי הדיור הקשים ביפו גרמו ל-6 משפחות להתארגן ולייסד את השכונה החדשה "אחוזת בית" צפונית ליפו. הבתים הראשונים נבנו ברחוב הרצל ביוזמת המשרד הארץ ישראלי באמצעות מימון שקיבלו מבנק אפ"ק (אנגלו-פלסטינה קומפני). בשנת 1910 הוחלט לתת לשכונה את השם "תל אביב" ע"פ שמו של ספרו של הרצל "אלטוילנד" (ארץ ישנה=תל, חדשה=אביב) כבר בשלב זה מוסדות ציוניים מרכזיים (כולל המשרד הארץ ישראלי) מעבירים לתל אביב את משרדיהם. ראש העיר הראשון היה מאיר דיזנגוף. !!! המושבות, יחד עם החוות הלאומיות והקבוצות הראשונות יצרו מפת התיישבות בארץ ישראל. באזורים שונים בארץ התחילה להיות מורגשת נוכחות יהודית. ההתיישבות התבססה בתחילה באזור "יהודה" (מישור החוף), שיפולי הכרמל והגליל

המזרחי - העליון והתחתון. ממטולה בצפון ועד גדרה בדרום נולדה רשת של ישובים, שהפכו מוקד משיכה לעולים חדשים וליישובים נוספים שיקומו.

הנחת תשתית לתרבות ולחינוך עברי

החייאת השפה העברית-הנהלת ההסתדרות הציונית לא עשתה דבר כדי לקדם את תחיית השפה. בפועל היו אלה תלמידיו של אחד העם, ("בני משה"), שייסדו בתי ספר, ארגנו חוגים ואף קיימו ב-1909 "ועידה עברית עולמית" בה השתתפו מגדולי הסופרים העבריים. שם הוכרז שרק העברית היא שפתו הלאומית של העם היהודי. קודם לייסוד התנועה הציונית, הייתה העברית שפת התפילה בבתי הכנסת, השפה בה קראו בתורה. עם תחילתה של הפעילות הציונית הלכה העברית והפכה לנפוצה יותר ויותר. הוצאות ספרים בעברית נוסדו בערים שונות - באודסה (הוצאת אור עם) ואף בברלין. עיתונות ציונית באידיש וגם בעברית נקראה על ידי קוראים יהודים רבים במקומות שונים באירופה. באופן מיוחד הפכו פופולאריים הסיפורים על החלוצים מארץ ישראל: על גיבורי השומר, על הפרדות והפרות ברפת בדגניה ועוד. ככל שהעברית נפוצה בארץ ישראל, כך נפוצה יותר גם בקרב היהודים בגולה. בהמשך אף נפתחו בתי ספר בעברית במקומות שונים. באותו זמן מתקיים בארץ "ריב הלשונית", ואליעזר בן יהודה פועל להחייאת השפה העברית .

הסתדרות המורים שהוקמה ב-1903 נלחמה להנחלת השפה העברית בהוראה בבתי הספר.

עיתונות- במאה ה-19 יצאו לאור כ-1500!! עיתונים יהודיים בשפות שונות. זהו הביטוי הבולט ביותר לפעילות העצמית הרוחנית של היהודים וגם גורם להתעוררות זו. (למשל- ב-1907 הוכרז ה"עולם" (די וולט) כעיתון הרשמי של התנועה הציונית. בנוסף יוצאים לאור ה"מגיד" 1856 (פרוסיה) וה"מליץ" 1860 (אודסה) עיתונים בעברית). בארץ יוצאים עיתונים בעברית כבר בסוף המאה ה-19 כמו ה"חבצלת" וה"שילוח". העיתונים עסקו בחקר ההיסטוריה היהודית ומעל דפיהם התנהל המאבק לשיווין הזכויות והחדרת רעיונות ההשכלה והלאומיות היהודית. העיתונים היו הבמה עליה התקיימו הויכוחים. הספרות העברית שגשגה, הלשון העברית סיגלה עצמה לצרכי היום יום, ודעת הקהל היהודית עוצבה לתמיכה והשתתפות בהתעוררות הלאומית היהודית ובגיבוש הרעיון הציוני.

ספרים, ספרות- אחד העם, ברנר, גנסי, ביאליק א.ד. גורדון-נאמנים לשפה העברית וכותבים בה את יצירותיהם. קיים מאבק בינה לבין האידיש. הרצל מפרסם את ספריו: "מדינת היהודים" ו"אלטנוילנד", ספרו של פינסקר ה"אוטואמנציפציה" הוא ספר פופולארי בקרב הנוער. ביצירות יש קריאה לעם להגשים את לאומיותו. בין הראשונים היה אברהם מאפו - בעל הרומן "אהבת ציון". ספרו של מאפו היה פופולארי במיוחד בקרב הצעירים, הרי הוא עוסק באתגרים... מוכר מכולם הוא ביאליק - שזכה עוד בחייו להערכה כ"משורר לאומי". המילים של ביאליק: "שלום רב שובך, ציפורה נחמדת, מארצות החום אל חלוני - אל קולך כי ערב מה נפשי כלתה בחורף בעזבך מעוני..." הפכו מוכרות ואהובות על כל נער ונערה בבתי האוהדים את הציונות.

"אל הציפור" התפרסם לראשונה ב "פרדס" - הבמה הספרותית החדשה בעברית, שיצאה לאור באודסה בראשית שנות ה-90 של המאה ה-19.

מוסדות חינוך- במזרח אירופה ומרכז מחליף את ה"חדר" המסורתי- בית הספר העברי, ("חדר מתוקן") החינוך בו היה ציוני מובהק, הם הורו עברית בעברית וקרבו את התלמידים לספרות העברית החדשה. הראשון נוסד באודסה ב-1895. "בני משה"- אגודת של תומכי אחד העם מקימה רשת גנים ובתי-ספר המלמדים בעברית.

התארגנות לעליה: בסוף המאה ה-19, החל גל חדש של יהודים להגיע לארץ. רוב העולים הגיעו ממזרח אירופה, בעלי משפחות, מהמעמד הבינוני, והיו שומרי מצוות. הם באו במטרה לשנות את הגורל היהודי ולהפוך את א"י למרכז טריטוריאלי, בסיס לחזרת העם למולדתו. בעבודת האדמה ראו את החזרה לשורשים ושלב הכרחי במימוש זכותנו על הארץ. בשנים הראשונות של הפעילות הציונית, משנות ה-80 של המאה ה-19 ועד למלחמת העולם הראשונה, עדיין לא הייתה התנועה הציונית חזקה ופעילה עד כדי יכולת לארגן בצורה מסודרת את עלייתם של יהודים לארץ. כל מי שעלה לארץ עשה זאת על דעתו, באחת משתי דרכי התארגנות אפשריות: או כקבוצה שהכירה עוד בגולה ועלתה יחד ארצה או כמשפחה בודדת ואפילו אדם בודד. כמעט כולם השתייכו לתנועת "חובבי ציון". היוזמה לעלות לא באה מארגון או מנהיג מסוים, זו הייתה עליה ספונטאנית, שהתארגנה במישור מקומי. נציגי האגודה המקומית הגיעו לארץ ישראל, וקנו אדמה מכספם הפרטי. פעמים רבות קנו אדמות שלא ראויות לעיבוד חקלאי. כך עולי ראשון לציון, ראש פינה ומושבות אחרות. עלייה מאותו מקום, כאשר מדברים באותה שפה ומבינים זה את זה, מעניק יתרון לא קטן למתיישבים בתנאים הקשים מאוד של ארץ ישראל בסוף המאה ה-19. גם בעליה הראשונה היו כאלה שעלו כבודדים. אחד המקרים המרשימים ביותר הוא סיפורו של ראובן לרר - יהודי בעל אדמות מרוסיה שבהתלהבותו הציונית החליף את אדמותיו באדמה בארץ ישראל, במקום שנקרא "וואדי חאנין" (עמק השושנים). כשהגיע לארץ עם משפחתו, גילה כי אין הרבה שושנים פורחות... אבל למרות הקושי התיישב עם בני משפחתו במקום וכאשר הצטרפו אליהם מתיישבים נוספים קראו למושבה החדשה שנולדה "נס ציונה". אחת האגודות הבולטות ביותר הייתה ביל"ו (בית יעקב לכו ונלכה) שהקימה את גדרה. גל זה נקרא העלייה הראשונה והוא היה בין השנים ועלו בו כ-35,000 עולים לארץ.. לאחריו הגיע לארץ גל עולים חדש-העלייה השנייה. בו הגיעו ארצה 60 אלף עולים, אך רק מחציתם נשארו בארץ. מרבית העולים היו זהים באופיים לעולי העלייה הראשונה - מרביתם באו ממזרח אירופה (בעיקר רוסיה ופולין) ומקצתם מתימן. היה להם הון זעיר, והם השתקעו בעיקר במושבות, ביפו, וחלקם אף בערי הקודש. זרם קטן נוסף; כ-3000 צעירים אידיאליסטים שמאפייניהם שונים בתכלית משאר העולים. היו אלה עולים צעירים, סוציאליסטים, שרצו לשנות את פני הארץ, ומנהיגי היישוב (ואף המדינה לאחר מכן) הגיעו מקרבם. הם היו צעירים, אידיאליסטים, רווקים, חילוניים וחסרי השכלה בתחומים הנדרשים (כגון: חקלאות...). השקפת עולמם השתקפה בשלושה מישורים: עבודה עברית, שפה עברית ושמירה עברית! גם הם הגיעו כבודדים או בקבוצות קטנות ושום ארגון לא עמד מאחוריהם.

אישים וארגונים המסייעים לבנין הבית הלאומי:

הברון רוטשילד - הברון אדמונד דה רוטשילד, נצר למשפחת רוטשילד (משפחת הבנקאים הצרפתים הידועה), הנודע בכינויו "הנדיב הידוע" היה זה אשר העניק תמיכה מסיבית למפעל ההתיישבות בארץ ישראל בימי העלייה הראשונה. הברון היה אדם שומר מסורת שראה את ההתיישבות בא"י כפיתרון לבעיית ההתבוללות, כהוכחה לעולם כי העם היהודי עוסק גם בחקלאות (ולא רק במסחר ובהלוואות) וגם עם יוצר, הוא ראה את ההתיישבות כפיתרון לבעיית האנטישמיות. אלמלא תמיכתו הכספית לא היו מצליחות המושבות הראשונות להמשיך ולהתקיים. הוא פעל בעילום שם משום שחשש שפרסום שמו יזיק לעיסוקיו בצרפת. בין מעשיו הרבים של הברון רוטשילד נמנים: סיפוק הגנה משפטית למושבות, תשלום שוחד (בקשיש) לשלטונות העות'מאניים, השקעה כלכלית עצומה בכרמים וביקבים בראשלי"צ ובזיכרון יעקב, השקעה בתעשיות רבות (גידול תולעי המשי, בשמים, טבק ואריגה), תמיכה במטעים שונים ובמשקיע בע"ח, הקמת מוסדות ציבור כמו בתי כנסת, ספריות ובתי ספר, בין השאר סייע לאליעזר בן יהודה בהוצאת המילון העברי הראשון, רכש קרקעות והקים מושבות חדשות, וחשוב מכל: תמיכה בהקמת תשתיות ליישוב (דרכים, משאבות, קיטור, קידוח וכו'). שיטת התמיכה: בימי חסותו של הברון רוטשילד (1882-1900), החל משטר אפוטרופסות שיישם את שיטת החסות על מושבות ארץ ישראל. משטר האפוטרופסות התפרש כמעט על כל המושבות, אפילו על חלק מהמושבות העצמאיות שהוקמו בעזרת

הונם העצמי של המתישבים. המשטר התנהל בדרך הבאה: משטר של פקידים יהודים צרפתיים ניהל את מושבות הברון. הפקידות הצרפתית ניהלה את חיי וכלכלת המושבות, והברון תבע מהמתישבים לציית ציות מוחלט לפקידים. המתישבים התחייבו לציית ולא לערער על שיקול דעת הפקידים, אך למעשה היו מקרים רבים של התמרדות מתישבים בפקידים כאשר דעותיהם היו מנוגדות בנוגע לניהול המושבה. הפקידים ניצלו את הכוח שניתן להם כדי לשלוט באיכרים עד כדי חלוקת הקצבאות על פי מידת צייתנותו של האיכר ולא על פי מידת חריצותו. הברון הפסיק את משטר האפוטרופסות בשנת 1900 והעביר את ניהול כל המושבות לידי יק"א (גוף שרכש אדמות בא"י, נוסד ע"י הברון הירש). לולא החליט הברון רוטשילד ליטול את מפעל ההתיישבות לידי, הרי שכל מאמצי "חיבת ציון" היו יורדים לטמיון, ושום התיישבות ציונית בארץ ישראל לא הייתה מצליחה לקום.

המשרד הארץ-ישראלי - בשנת 1908 הוקם ביפו "המשרד הארץ ישראלי" ע"י הקונגרס הציוני כדי לייצג את ההסתדרות הציונית בארץ, בראשותו של ארתור רופין, אחד המנהיגים הציונים הבולטים של תקופתו, ומראשי תומכי החקלאות העברית. הקמת המשרד מסמן את תחילת הקשר בין ההסתדרות הציונית לארץ ישראל, משום שעד לאותה עת עסקה ההסתדרות הציונית במגוון נושאים מלבד מפעל ההתיישבות בארץ. רק עם הקמת המשרד, נפתח למעשה סניף של ההסתדרות בארץ ישראל. הקמתו ביטאה פשרה בין הציונות המדינית לבין הציונות המעשית ההסתדרות אימצה גישה המשלבת את עבודת ההתיישבות עם המשך הפעילות הציונית המדינית זו בעצם הגישה של הציונות הסינתטית... ארתור רופין, ד"ר לסוציולוגיה, יהודי גרמני, היה דמות יוצאת דופן בתפיסתו את צרכי הפועלים ובגישתו האובייקטיבית לבעיית ההתיישבות: בדיקת הקרקע, הכנסת זנים חדשים ושיטות עיבוד חקלאיות. הוא תמך ועודד את הפועלים לצורות התיישבות חדשות ע"פ האידיאולוגיה שלהם כמו: הקבוצה הקטנה, הקולקטיב וכד' כי הבין שבקרב מיעוט הפועלים טמון הכוח להקים התיישבות יהודית בא"י. יחד עם יהושע חנקין יצא לרכוש אדמות דווקא באזורים לא מיושבים. פעולות המשרד הארץ ישראלי היו פעולות לקידום התיישבות חדשה מכל מיני סוגים - מהתיישבות פרטית עד התיישבות שיתופית: למשל הבתים הראשונים בת"א נבנו ביוזמת המשרד הארץ ישראלי וגם חוות לאומיות שהיו משקים גדולים שבמסגרתן למדו העולים את עבודת החקלאות, שהוקמו על אדמת קק"ל, הוא יזם את עליית יהודי תימן ואף הקים שכונות עבורם עם משקי עזר קטנים כמו שכונת שעריים ושבי ציון..

הקמת מסגרות פוליטיות, ביטחוניות, חינוכיות ותרבותיות בא"י

מפלגות פועלים: בני העלייה השנייה שהגיעו עם דעות פוליטיות סוציאליסטיות מרוסיה הקימו בא"י את מפלגות הפועלים הראשונות. המפלגה הייתה מסגרת שדאגה למצבו של הפועל בתחומי הבריאות, חינוך, הקימה לשכת עבודה, ספריות, הוצאות ספרים בתי ספר ערב, חברת ביטוח ועוד. כלומר המפלגה הייתה כמו בית לעולים בארץ והקטינו את תחושת הבדידות שלהם והקלו על קליטתם בארץ. בארץ הוקמו שתי מפלגות: "פועלי ציון" שהייתה פעילה עוד ברוסיה ו"הפועל הצעיר" שהתארגנה בארץ. שתי המפלגות פעלו והקימו מטבחים משותפים לחלוקת אוכל לנוקמים, פעלו לקידום מעמדם של הפועלים וראו בכיבוש העבודה העברית ערך מרכזי וחשוב.

מסגרת ביטחוניית - ה"שומר": רעיון כיבוש השמירה היה חלק מהאידיאולוגיה של אנשי עלייה שנייה.

העולים האמינו שכדי להיות עם נורמאלי עליהם גם לשמור על רכושם לבד ולא לסמוך על השומר הערבי. כבר ב-1907 הם הקימו את ארגון "בר-גיורא" כדי להעביר את העבודה והשמירה מידי הערבים לידיים יהודיות, כשהארגון גדל שינו החברים הוותיקים את שמו ל"השומר" ב-1909, וצירפו חברים חדשים. הם הקפידו על שמירה עברית ועבודה עברית. חיקו את הלבוש והמנהגים של הערבים ונמנעו מעימותים ושימוש בנשק. זהו כוח מגן ראשון של היהודים אחרי 2000 שנה. מטרתם הייתה לשנות את

דימוי היהודי הכנוע ולהראות שהיהודים יכולים להיות לוחמים אמיצים, הם חיזקו את הביטחון של הישובים היהודים ואפשרו התיישבות גם במקומות מסוכנים.

מסגרות חינוכיות: בתקופת העלייה הראשונה החלו במאבק ללמד את הילדים בשפה העברית, אליעזר בן יהודה פתח במאבק והסתדרות המורים העבריים שהוקמה ב-1903 ואירגנה את כל המורים העבריים בארץ, המשיכה בו. כבר בשנים הראשונות נוסדו במושבות בתי ספר וגני ילדים. בתחילה למדו בהם שעות מעטות ביום, אבל כבר מהתחלה כללו הלימודים גם מקצועות כמו ידיעת הארץ, תולדות העם היהודי ואף חינוך גופני. בסיועו של אליעזר בן יהודה יכלו המורים הראשונים והגננות ללמד את הילדים בעברית. מילים נדרשות, שירי משחק וסיפורים לקטנים הומצאו ונכתבו במיוחד למטרה זו. [גן הילדים הפך למקום שבו העברית היא חלק מהחיים, בתקופת העלייה השנייה. הוקם "ועד הלשון" שהפך במשך הזמן לאקדמיה ללשון. הלשון העברית נפוצה בארץ והתנהל מאבק עקשני שניהלה הסתדרות המורים על החדרתה לבתי ספר שבחסות גופים נדבניים כגון כ"ח או עזרה ולטכניון שעמד להיפתח בחיפה ביוזמת חברת עזרה שרצתה להנהיג את הגרמנית כשפת ההוראה. מאבק זה נקרא: "ריב השפות"-1913, סכסוך שבסיכומו ניצחה השפה העברית את השפה הגרמנית כשפת לימוד בטכניון. בהדרגה הפכה העברית לשפת ההוראה בכל מוסדות החינוך בארץ. הוקמו מוסדות חינוך חדשים: 1904- בית מדרש למורים בירושלים. 1905- גימנסיה "הרצלייה" בתל-אביב, וב-1906 בית מדרש לאומנות "בצלאל" בירושלים. ערב מלחמת העולם הראשונה קיים כבר תכנון להקמת אוניברסיטה עברית על הר הצופים וטכניון בחיפה.

מסגרות תרבותיות: התרבות העברית קיבלה תנופה גדולה עם בואם של אנשי העלייה השנייה, שגם אם לא דיברו בעצמם עברית טובה, חלמו על כך ושאפו להפכה לשפה המרכזית בארץ. תרומתו העצומה של אליעזר בן יהודה לתחיית השפה העברית הייתה עבודתו השיטתית בירושלים, קשריו עם אנשי "היישוב החדש" כתיבת המילון הראשון וכמובן יצירת מילים חדשות על פי הצרכים. מפלגות הפועלים פרסמו כל אחת עיתון משלה בעברית, שנשלח גם לגולה והיווה קשר חשוב בין המתרחש בארץ ישראל ליהודים שם. סופרים כתבו ופרסמו בעברית בארץ - ש"י עגנון ויוסף חיים ברנר מייצגים נאמנה את עולי העלייה השנייה בתחום זה, אך הם כמובן, אינם היחידים. משוררים כתבו שירים בעברית, שהפכו למייצגי העשייה הציונית - רחל למשל.

ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם

הראשונה

1.1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם

הראשונה

עם פרוץ מלח"ע הראשונה נותק הקשר בין ההסתדרות הציונית לבין א"י היות ומנהיגי ההסתדרות הציונית ישבו ופעלו ברובם מגרמניה. בפני ההסתדרות הציונית עמדה דילמה קשה שיצרה מחלוקת בין מנהיגיה: אירופה נחלקה לשני גושי מדינות לוחמות – באיזה גוש ראוי לצדד? האם ראוי לצדד במדינות ההסכמה עימן נמנו בריטניה, צרפת ורוסיה או לצדד במדינות המרכז שעימן נמנו גרמניה ואוסטרו-הונגריה. היו גם כאלה מבין מנהיגי הציונות שדגלו ברעיון הניטרליות – לא לעמוד לצד אף אחד מן הצדדים הלוחמים.

שיקולי הצטרפות לצד מדינות ההסכמה:

1. **נאמנות לבריטים ולצרפתים** – יהודי בריטניה וצרפת רצו בניצחון המדינות בהן התגוררו ויש לרחוש נאמנות לבריטים ולצרפתים מתוך תקווה כי ינצחו במלחמה.

2. **תורכיה נחשבה למדינה עוינת** – עם הצטרפותה של תורכיה למלחמה לצד גרמניה ואוסטרו-הונגריה, היא החלה להטיל גזרות כלכליות ולנקוט דיכוי לאומי כלפי היישוב היהודי והמפעל הציוני בא"י. תורכיה הצטיירה כמדינה הפועלת נגד הציונות, לפיכך יש לעמוד לצד בריטניה וצרפת.

שיקולי הצטרפות לצד מדינות המרכז:

1. **התנגדות לרוסיה האנטישמית** – יש להימנע מלהצטרף לצד מדינות ההסכמה היות ורוסיה היא חלק מגוש זה והמשטר הצארי הפגין אנטישמיות נגד היהודים בשטחה.

2. **חשש מנקמה תורכית** – לאחר שתורכיה הצטרפה למלחמה לצד גרמניה, היה חשש בהסתדרות הציונית, כי אהדה למדינות ההסכמה תגרור עוינות והרס המפעל הציוני בא"י. החשש היה כי שליטי תורכיה יעקרו ויהרסו את היישוב היהודי בא"י.

העמדה הרשמית להישאר ניטרליים

לאחר התלבטות החליטה ההסתדרות הציונית להישאר ניטרלית ולא להצטרף לאף אחד מן הצדדים. בעיר קופנהגן (בירת דנמרק) הוקם ב-1915 משרד קשר של ההסתדרות הציונית העולמית. דנמרק, שהייתה ניטרלית במלחמת העולם הראשונה, נראתה כמקום הנוח ביותר לפעילות הציונית.

תפקידי משרד הקישור:

1. **מניעת סכנות** – לפעול למניעת סכנות, שנבעו ממצב המלחמה שאימה על ריכוזי היהודים באירופה ובא"י.

2. **תיאום פעילויות** – לתאם את פעילות סניפי ההסתדרות הציונית העולמית. לסיכום - ההסתדרות הציונית שהתלבטה לגבי מדיניותה הרשמית עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, החליטה לנקוט קו ניטרלי. שיקולי ההסתדרות הציונית נבעו מתוך אינטרס ברור לשמירת שלומו של היישוב היהודי בא"י. למרות הקו הניטרלי, נראה, כי בפועל גילו היהודים אהדה למדינות ההסכמה. רבים הצטרפו לשורות "הגדודים העבריים" במסגרת גיוסם לצבא הבריטי.

5.4. הצהרת בלפור

הצהרת בלפור היא הצהרת תמיכה של ממשלת בריטניה בהקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל, שנשלחה במכתב מיום 2 בנובמבר 1917 משר החוץ הבריטי ארתור גיימס בלפור אל לורד רוטשילד.

❖ האינטרסים הבריטיים במתן ההצהרה

שיקולים ביטחוניים ואסטרטגיים

1. **הממשלה הבריטית לא הייתה מרוצה מהסכם סייקס פיקו שנחתם עם צרפת.** ההסכם מסר שטחים נרחבים בא"י לשלטון בינלאומי ואת צפון הארץ לשליטה צרפתית. לבריטניה ששלטה במצרים, היה אינטרס להרחיב את שלטונה במזרח התיכון, כדי להבטיח את ההגנה על תעלת סואץ, שהייתה בעלת חשיבות רבה מבחינה כלכלית. א"י מהווה צומת דרכים חשוב בעת מלחמה ובעת שלום. ממשלת בריטניה ראתה בא"י מקום אפשרי להקמת בסיס לצי ולצבא הבריטי להגנת תעלת סואץ. מסיבה זו תפסה א"י מקום מרכזי בשיקוליה האסטרטגיים של בריטניה ששאפה לכבוש אותה. אולם, בריטניה הבינה שכבוש א"י לא יהיה מקובל על המעצמות שלצדן היא נלחמת במלחמה ולכן חיפשה הסדר אחר שיאפשר לה שליטה על א"י.
תמיכה בבית לאומי לעם היהודי בא"י בחסות בריטניה באמצעות "הצהרת בלפור", אפשרה לבריטניה להתחמק מהסכם סייקס פיקו ולהמשיך לשלוט בא"י.
2. **ממשלת בריטניה רצתה להתחמק מקיום התחייבויותיה כלפי הערבים, כפי שנתנו באגרת מק-מהון.** הבריטים ראו ביישוב היהודי בעל ברית נאמן ואמין יותר מהערבים שהיו רוב באזור, שייסע להם לקדם את האינטרסים שלהם במזרח התיכון.

שיקולים הקשורים למלחמת העולם הראשונה באירופה

המדינאים הבריטיים ייחסו ליהודים ולתנועה הציונית כוח, השפעה ושליטה הרבה מעבר לכוחם המעשי האמיתי:

1. **חשש מפני הצהרה גרמנית**
בריטניה חששה שהיהודים יפנו לגרמניה כדי לקבל את חסותה להקמת בית לאומי יהודי. ידיעות שהגיעו כאילו גרמניה עומדת להצהיר הצהרה אוהדת לציונות יצרו לחץ על ממשלת בריטניה להקדים את ממשלת גרמניה ולצרף את היהודים לצדם של הבריטים.
2. **שאיפה בריטית להשפיע על ארה"ב להצטרף למלחמה**
הצהרה נועדה להשפיע על יהודי העולם ובמיוחד על יהודי ארה"ב, לתמוך בבריטניה. בממשלת בריטניה היו שהאמינו שליהודים השפעה פוליטית על דעת הקהל בארה"ב והם יכולים להוות קבוצת לחץ על הממשל. **ממשלת בריטניה קיוותה ש"הצהרת בלפור" תגרום ליהדות ארה"ב לפעול להצטרפות ארה"ב למלחמה.**
3. **שאיפה בריטית למנוע מרוסיה לפרוש מהמלחמה**

בשנת 1917 פרצה ברוסיה מהפכה קומוניסטית. רוסיה רצתה לפרוש מהמלחמה. הבריטים שרצו למנוע את פרישת רוסיה מהמלחמה, האמינו שליהודים יש השפעה רבה על הממשלה המהפכנית ברוסיה. תפיסה זו נבעה מהעובדה שבין מנהיגי המהפכה היו יהודים רבים. הבריטים קיוו שהצהרה אוהדת לשאיפות הלאומיות של היהודים תגרום ליהודים הפעילים בהנהגת המהפכה להפעיל את השפעתם על הממשלה החדשה ולמנוע את פרישת רוסיה מהמלחמה.

*** להוסיף אנטרס נוסף

❖ תוכנה ומשמעותה

הצהרת בלפור קובעת שממשלת בריטניה רואה בעין יפה את הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בא"י ותעשה את מיטב מאמציה להקל הגשמת מטרה זו. עם זאת ממשלת בריטניה מתנה שני תנאים:

1. לא ייפגעו הזכויות הדתיות והאזרחיות של העדות האחרות בא"י (הערבים), כתוצאה מהפעולות שיעשו לקידום רעיון הבית הלאומי היהודי.
2. לא ייפגעו הזכויות המדיניות והאזרחיות של היהודים החיים בכל ארץ אחרת ואינם מעוניינים לקחת חלק בבניין הבית הלאומי היהודי, אלא מעוניינים להישאר ולחיות בארצותיהם.

❖ הקשיים בניסוחה

הצהרה בלפור בניסוחה הפושר והמתון, הציבה שאלות באשר למשמעות הכוונות האמיתיות של בריטניה. הבריטים ניסחו את ההצהרה באופן שאינו חד משמעי וניתן לייחס לתוכנה משמעויות סותרות:

1. מהי כוונתם הבריטים במונח "בית לאומי"? היהודי פירשוהו כאישור בריטי למדינה עצמאית ואילו הבריטים התכוונו להתיישבות בחסות בריטית.
2. מהם גבולות הבית הלאומי? בריטניה לא קבעה גבולות מוגדרים לבית הלאומי וכל צד (בריטים, יהודים וערבים) יכול היה לפרש את שטחו כראות עיניו.
3. מדוע לא כתבה בריטניה באופן חד משמעי שהיא מסכימה ומוכנה להקמתו של הבית הלאומי? בריטניה כותבת "רואה בעין יפה".
4. מדוע לא הסבירו הבריטים את עיקר כוונותיהם ולא פירטו את מאמציהם למימוש הבית הלאומי? בריטניה כותבת שתעשה את "מיטב מאמציה להקל הגשמת מטרה זו".

❖ התגובות לפרסומה של הצהרת בלפור

1. **יהודים ציונים** – הצהרת בלפור למרות אי בהירותה העלתה על סדר היום את המדינה היהודית. ההצהרה הפיחה תקווה אצל רבים מהיהודים, כי היא חידשה את רעיון השיבה לציון, הגשמת חזונו של הרצל (הצ'רטר) וראשיתה של התחייה הלאומית. ההצהרה הייתה מבין הגורמים העיקריים לגלי העלייה השלישית, משום שיהודים רבים מיהרו לעלות לא"י בתקווה להקים מדינה יהודית תוך זמן קצר.

2. **הערבים** – ערביי א"י שהיוו את הרוב הדמוגרפי ראו בהצהרה מסמך המסכן את מעמדם. שנת 1917 הייתה עבורם המועד להיאבק בו באוכלוסייה היהודית. הצהרת בלפור עוררה את התנועה

הלאומית הערבית למאבק על השליטה בארץ ישראל. הערבים ציפו למימוש ההבטחה שניתנה להם באיגרת מק מהון תקופה קצרה קודם לכן. ההצהרה אומנם דיברה גם על הימנעות מפגיעה במעמדם ובזכויותיהם של הערבים תושבי הארץ, אולם אלה לא נתנו בה אמון רב, במיוחד לאחר שהחליטה בריטניה להפריד בין ארץ ישראל המערבית והמזרחית, ולהקים את אמירות עבר הירדן בשטח שממזרח לנהר הירדן. ערביי ארץ ישראל פירשו זאת כאות לכוונת הבריטים להקים מדינה יהודית בלבד בחלקה המערבי של הארץ. ההצהרה הביאה להתעוררות התנועה הלאומית הערבית בקרב ערביי הארץ. מרגע פרסום ההצהרה החל למעשה המאבק הגלוי על השליטה בא"י והמתח הפוליטי בין שתי התנועות הלאומיות היריבות. הערבים החלו בהתארגנות משלהם, שנועדה לסכל את מטרות הציונות.

3. **יהודים משתלבים** – בכירים בקרב הקהילה היהודים בבריטניה, וביניהם אדוין מנטיגו, השר לענייני הודו, התנגדו להצהרת בלפור. לדעת המשתלבים, היהדות איננה לאום, אלא דת. כל דרישה לאומית עלולה לסכן את מעמדם והישגיהם של היהודים. בקרב הוועד המשותף (ארגון שייצג את יהדות בריטניה) היו רבים ששללו את הציונות, מחשש לפגיעה במעמדם האזרחי.

ה. השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה, במאה ה-19. נקודות דמיון ושוני.

❖ אפשר לזהות נקודות דמיון ונקודות שוני בין הציונות לתנועות לאומיות אחרות.

נקודות דמיון:

1. הגורמים להתעוררות התנועות הלאומיות-

ההתעוררות הלאומית האירופית וההתעוררות הלאומית היהודית הושפעו מהתהליכים הדומים הבאים: המודרניזציה, תנועת ההשכלה והחילון, המהפכה התעשייתית ותוצאותיה שיצרו מצב חברתי חדש וסייעו להפצת הרעיונות הלאומיים ע"י: עתונות, ספרות, תקשורת ותעבורה בדבר השאיפה והצורך להשתחרר, להגיע נעצמאות ע"י הקמת מדינת לאום.

העיור- שהגביר את תחושות הניכור והניתוק בסביבה החדשה והגביר את הצורך למסגרות חדשות שיעניקו תחושת איחוד בטחון.

החילון- שבירת המסגרות המסורתיות ושאיפה להקים מסגרת חדשה, הלאומיות, לאחר ההתרחקות מהדת, מתוך תחושה של שייכות והזדהות שתעניקנה תשובה לשאלות והבעיות המעיקות.

תנועת הרומנטיקה- השיבה אל העבר, אל ההסטוריה, הסיפורים וגבורי העם.

הלאומיות היהודית הושפעה רבות גם מהקמתן ופעילותן של התנועות הלאומיות האחרות והאידיאולוגיות שלהן. **רעיונות החופש השוויון והאחוה של המהפכה הצרפתית**, השפיעו על התנועה היהודית שרצתה לממש את הרעיונות במסגרת מדינת הלאום ששאפה להקים.

רעיונות ההשכלה תרמו גם לצמיחת מנהיגי התנועה הלאומיות האחרות והיהודית. צמח דפוס חדש של מנהיגים מודרניים שפעלו בהתאם למצב החדש ונשענו על ההמונים והכירו בהם כשותפים לשינוי.

2. דרך הקמתן ובנייתן של התנועות

הדרך לבניית התנועה הלאומית האירופית וזו של התנועה הלאומיות היהודית היו **מלוות בחילוקי דעות בין המרכיבים השונים**. בלאומיות הגרמנית, היה מצד אחד עניין ב"גרמניה גדולה" הכוללת גם את אוסטריה ואילו מצד שני היו כאלה שביקשו גרמניה קטנה, ללא אוסטריה. בתוך התנועות הלאומיות היה מאבק בין ליברלים לשמרנים.

גם בתנועה הלאומית היהודית הייתה מחלוקת לא רק בין הגישות השונות, או הזרמים השונים: הזרם המדיני, הזרם המעשי והזרם הרוחני. חילוקי הדעות היו באשר לדרך של התנועה ובאשר לאופייה של מדינת הלאום שתקום.

3. דרכים שנקטו התנועות להשגת מטרותיהן

דבר נוסף שהיה משותף בין התנועות הלאומיות באירופה לבין התנועה הלאומית היהודית היה, שרוב התנועות הלאומיות הבינו כי תמיכה של כוחות חיצוניים ובעיקר משטרים של מעצמות גדולות יש בה כדי לסייע. כך נעזרו הלאומנים ביוון באימפריה הבריטית והאיטלקים הסתייעו ברפובליקה הצרפתית. הגרמנים, בראשית התהליך נעזרו באוסטרים.

גם היהודים הבינו שהם זקוקים להכרת המעצמות במטרה להגשים את מטרותיהם. הפעילות הדיפלומטית היוותה כלי מרכזי בהשגת יעדי התנועה הלאומית הציונית. כך במאבקו של הרצל לקבלת הכרה להתיישבות היהודית בארץ ישראל (הצ'ארטר), כך בפעילות של גורמים יהודים רבי השפעה לקבלתה של הכרזת בלפור מבריטניה.

כמו כן ניסתה התנועה הציונית לבנות תדמית בינלאומית חוקית ומסודרת ומימשה זאת על ידי הקמת מוסדות, על ידי יצירת סמלים שעזרו לה להפיץ את האידיאולוגיה ועל ידי כינוסם של הקונגרסים הציוניים. דבר נוסף משותף היה הצורך בטיפוח תודעה לאומית והדרך שבה טופחה התודעה הלאומית: תוך הדגשת העבר ותפארתו והעלאת מיתוסים וזכרונות. התנועה הציונית פעלה בדרכים רבות לטיפוח הרגש הלאומי.

4. מטרת התנועה הלאומית

הלאום היהודי, בדומה ללאומים האחרים באירופה, היה מבוסס על קבוצה אתנית ומטרתו, בדומה למטרות של תנועות האחרות, הייתה להקים מדינת לאום בשטחי המולדת. התנועה הלאומית נועדה לעשות אל כל הפעולות הנחוצות כדי להשיג מדינת לאום.

נקודות השוני –

שלוש הנקודות הראשונות- הקשיים המיוחדים שעמדו בדרכה של התנועה הציונית:

1. היעדר טריטוריה

בעוד שתנועות לאומיות באירופה ריכזו מאמציהן במימוש שאיפותיהם על השטח (טריטוריה) אשר בה ישב הרוב הלאומי, הרי שכאשר התעוררה הלאומיות היהודית, היהודים היו מחד מפוזרים בארצות שונות ללא טריטוריה משותפת, ומאידך, ארץ ישראל אשר הייתה שאיפתם הטריטוריאלית של היהודים, לא הייתה בהישג יד, שכן היא הייתה בשליטה עות'מנית. כך נוצר מצב מאתגר בו פעילות התנועה הלאומית היהודית לא התרחשה בטריטוריה המבוקשת – בארץ ישראל אלא באירופה. על מנת שיהיה אפשר לבטא את רעיון הלאומיות היה צורך להעביר את העם היהודי לארץ ישראל, מה שכמובן היה בלתי אפשרי. ראוי לציין שבשל הקשיים לא תמיד חשבו הוגי דעות שארץ ישראל היא הפתרון וחשבו שאולי אפשר למצוא איזור אחר להתיישבות יהודית כמו ארגנטינה או אוגנדה-רעיונות שלא צלחו.

2. היהודים לא דיברו שפה אחת

השפה היא מרכיב חשוב בלאומיות, בעזרתה ניתן להנחיל תרבות, אידיאולוגיה ומסורת, לאחד את העם ולאפשר תקשורת. בפועל, לא כל יהודי התפוצות דיברו אותה שפה. במאה ה-19 יהודי אשכנז דיברו את שפת (או שפות) מקום מושבם ויידיש; יהודי צפון אפריקה דיברו את שפת המקום ולדינו; ובמדינות ערב האחרות דיברו בעיקר ערבית בניב המקומי. העברית נחשבה באותה עת לשפת התפילה, שפת הקודש. רק מאוחר יותר הפכה העברית לשפה שימושית, בעיקר באירופה.

3. חילוקי דעות בתוך התנועה-

הציונות, בנסותה לשנות את פני החברה היהודית בגולה מצאה עצמה נאבקת בקבוצות שונות: המשתלבים, אשר בחרו בהתבוללות מתוך חיקוי ורצו להשאר בארצות בהן חיו וחששו שיאולצו לעזוב למולדת שלהם-א"י. האורתודוקסים, אשר ראו בעליה לארץ ישראל אם כל חטאת ובחרו באורח החיים הגלותי שהתבטא בחוסר המעש התכליתי של היהודים עד בוא המשיח. עוד ארגונים לא ציוניים כמו הבונדיסטים שלא היו ציונים ומטרתם היתה לשפר את מצבו של הפועל היהודי באירופה.

4. אופי המאבק הלאומי-

בניגוד לתנועות הלאומיות באירופה, התנועה הציונית לא פעלה לשחרור משלטון זר, לא השתמשה באלימות לחמות או מהפכה אלימה ולא נאבקה לאחד את חלקיה כמו שקרה ללאומים אחרים, גרמניה או אטליה לדוגמה. הציונות הייתה תנועה דמוקרטית וליברלית והיו בה זרמים אידיאולוגיים שונים כמו הזרם המדיני, המעשי, הרוחני או הסינתטי. מאבקה היה מדיני ובו זמנית מעשי ע"י התיישבות בשטחי המולדת.

